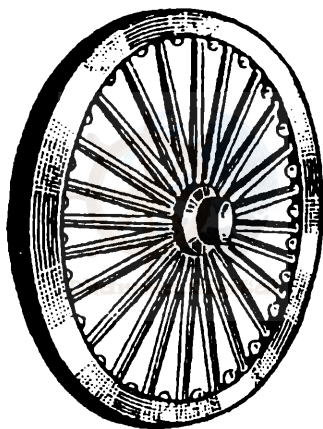

असल शिखा

भिक्षु अश्वघोष

Downloaded from <http://www.dhamma.digital>

प्रकाशक - भिक्षु अश्वघोष
स्थान - शाक्यमुनिविहार, लुम्बिनी
फोन नं. - ०७१-५८०२६९

प्रकाशनतिथि - २०६५ मंसीर

बुद्धसम्बत् - २५५२
नेपालसम्बत् - १९२९
इस्वीसम्बत् - २००८
विक्रमसम्बत् - २०६५

Dhamma.Digital

प्रकाशित प्रति - १०००

कम्प्यूटर ले-आउट - तोषण शाक्य

मुद्रक - कान्तिपुर प्रिन्टिङ्ग प्रेस
काठमाडौं, नेपाल ।

इमेल - pathsetter@wlink.com.np
Downloaded from <http://www.dhamma.digital>

मेरो आफ्नै कुरा

म लुम्बिनीमा आराम लिन आएको नौ महिना भयो । शाक्यमुनि विहारको शान्त वातावरणमा बस्दै तीनवटा धर्म सम्बन्धी पुस्तक लेखिसकेँ । प्रस्तुत पुस्तक “असल शिक्षा” नाम नयाँ हो । पहिले छापिसकेका तीन चार पुस्तकबाट असल शिक्षासम्बन्धी राम्रा राम्रा लेखहरू चुनेर संकलन गरी यो नयाँ पुस्तकको रूपमा तयार गरिएको हो । मालीले बगैँचामा राम्रा राम्रा फूलहरू टिपेर माला गाँसेझैं मैले पनि राम्रा राम्रा धर्मका फूलहरू टिपेर असल शिक्षाको माला गाँसेर यो किताब प्रस्तुत गरेको छु । कुरा पुराना भएपनि प्रीजमा राखेको बासी खानाको बस्तु ताजा भएजस्तै प्रस्तुत “असल शिक्षा” पुस्तकअन्तर्गत असल शिक्षासम्बन्धी कुराहरू ताजै छन् ।

यही पुस्तक बुटलका पद्मचैत्य विहारमा बस्ने अनगारिका शान्तिवतीले पनि आफ्ना आमा-बुबाको स्मृतिमा १००० (हजार) प्रति छापिदिनुभएको छ । उहाँले उपत्यकाबाहिर वितरण गर्नका लागि हजार प्रति छापेको हो । उपत्यका भित्र वितरणका लागि मैले पनि १००० प्रति छापिदिँ ।

(क)

पुस्तकको भाषा शुद्ध गरी आफ्नै प्रेसमा समयमै
राम्रोसँग छापिदिनुभएकोमा प्रा. सुवर्ण शाक्य धन्यवादको
पात्र हुनुहुन्छ ।

ने.सं. ११२६

गिद्दु अश्वघोष

शाक्य मुनिविहार, लुम्बिनी
फोन नं. ०७१-५८०२६५

(ख)

पुस्तकको विषय

‘असल शिक्षा’ पुस्तकको नाम आफ्नै पनको छ लेखक श्रद्धेय भिक्षु अश्वघोष महास्थविरको । मानिस कोही अखलाई शिक्षा दिन चाहन्छन् त कोही आफू शिक्षा लिन चाहन्छन् । यहाँ लेखक लिने पनि होइन, दिने पनि होइन मात्र बताउन चाहनुहुन्छ असल शिक्षाको विषय । यहाँ असल शिक्षा भनेको मानिसको व्यवहार हो, मानिसले असल मान्छे बन्नको लागि प्रयोग गर्ने आफ्नो स्वभाव । शिक्षा भएर शिक्षाअनुरूप व्यवहार हुँदैन भने त्यस्तो शिक्षालाई शिक्षा कहिँदैन बरु कहिन्छ स्वार्थपूर्ति ।

शिक्षा लिनु ज्ञान बढाउनु हो । मान्छेपिच्छे आफ्नाफ्नो पनको ज्ञान हुने हुन्छ । लाटो, लठ्यौरो, अनपढ जोसुकैमा कुनै न कुनैप्रकारको ज्ञान त रहेकै हुन्छ । खाने, पिउने, दिशा पिशाब गर्ने, सुत्ने, खेल्ने कुरा बच्चादेखि ठूला विद्वान्हरूले पनि गर्ने गरिन्छ । लाटो हुँदैमा खाने पिउनेको ज्ञान हुँदैन भन्ने हुँदैन । ज्ञानको अभाव त त्यस्ता मान्छेमा रहेको हुन्छ जो मानिसको समाजमा रहेर असल मान्छे बनको छैन । वास्तविक शिक्षा भनेको असल

(ग)

मान्छे बन्ने शिक्षा हो ।

जसले मान्छेमात्रमा आफू र अरू दुबैको हित कल्याणको ज्ञान लिन्छ त्यस्तालाई शिक्षित भनिन्छ । शिक्षा लिँदैमा शिक्षित हुने होइन, ज्ञान हुँदैमा असल मान्छे बन्ने पनि होइन । जसले ज्ञानलाई सही अर्थमा लोककल्याणकारी व्यवहारमा प्रयोग गर्छ त्यस्तो प्रायोजित ज्ञान असल शिक्षा हुन सक्छ । भिक्षु अश्वघोषको यो किताब असल शिक्षा हुन सक्छ । भिक्षु अश्वघोषको यो किताब असल शिक्षाको अभिव्यक्ति हो । यो विषय ठूलठूलो दार्शनिक कुरा होइन अनि कुनै पनि विद्वान्को पाण्डित्याइँ पनि होइन, खालि कथा कुथुन्ग्रीमात्र पनि होइन । यो एउटा सामान्यभन्दा सामान्य र विद्वान्भन्दा विद्वान्लाई पनि चस्स पर्ने कुराको बखान भन्न सकिन्छ । यस पुस्तकका विषय यसो हेर्दा केटाकेटी र अनपढलाई सुनाउने कुराझैं देखिन्छ तर कोइलाबीचको रत्नझैं यसले सुख दुःखमा अल्झेका मान्छेलाई मौकामा उद्धार हुने काम दिन्छ । यसैकारणले नै यसलाई लेखकले असल शिक्षा भन्नुभएको छ ।

समाजमा व्यवहार कुशल नभैकन कुनैपनि व्यक्ति पूर्ण सामाजिक हुन सक्दैन । सामाजिकरूपमा अव्यावहारिक रहेका व्यक्तिको लागि समाज पनि पशुपंछीको बथानजस्तो मात्र हुने हुन्छ । यसै कुराको संकेत यस पुस्तकले दिन्छ । भिक्षु अश्वघोषको भाषा शैली साहित्यिक स्तरको देखिँदैन

तर बच्चाको तोतेबोलीझैं लर्बरिएर पनि आफ्नो भावना पोखिराखेको कुराको भाव स्पष्ट छ । यस पुस्तकमा प्रयोग भएका वाक्य रिसको बोलीझैं देखिन्न तर पानीभिन्नको नदेखिने करेण्टझैं सामाजिक अव्यावहारिक मान्छेप्रतिको रिस पोखेको हो कि जस्तो लाग्ने देखिन्छ । आमाबुबा रिसाएर छोराछोरीलाई तह लगाउँछ । त्यो रिस वास्तविक रिस होइन, छोराछोरीलाई उन्नतिको शिखरमा पुऱ्याउने असल भावना हुन सक्छ । लेखकको 'असल शिक्षा' का कुराले मानिसप्रति पोखेको यस्तैप्रकारको भावना हो भन्ने आभास दिन्छ । यस पुस्तकमा रहेको विषय साँचै पनि मान्छेलाई असल मान्छे बनाउने मन्त्र दिइएको छ जुन सामान्य जनलाई भन्दा विद्वान् एवं होश गुमेका अनि अटेरी स्वभावका व्यक्तिका लागि समाजीकरणको निमित्त उपयुक्त हुन्छ नै होला भन्ने यसको आशय छ ।

११२६ कछलाख, सकिमिलापुन्डि

सुवर्ण शाक्य

ॐबहाल, काठमाडौं

विषयसूची

<u>क्रम</u>	<u>विषय</u>	<u>पृष्ठ</u>
१.	मेरो आफ्नै कुरा	क
२.	पुस्तकको विषय	ग
३.	असल गुरु	१
४.	स्वार्थी छोराहरू असल बने	५
५.	असल गुणको पूजा गरौं	११
६.	अटेरी भिक्षु असल बने	१५
७.	गल्ती स्वीकारे असल मान्छे बन्छ	२२
८.	असल भिक्षुको चरित्र	२६
९.	राहुल कुमारको असल चरित्र	२३
१०.	असल बुद्धि	४२
११.	सुखी दाम्पत्यजीवन	४६
१२.	आफूदेखि आफै दिक्क	५६
१३.	सधै होश राखे असल मान्छे बन्छ	६४
१४.	असल शिक्षा	६८
१५.	समयमै होश पुऱ्याउनु	७३
१६.	असल महिलाको चरित्र	७८
१७.	रोगको असल औषधी	८४
१८.	भिक्षुहरूको असल चरित्रले गाउँ सुधार भयो	८९

असल गुरु

धेरैजसो मानिसहरूको विचार र विश्वास यो छ कि बाहिरी संयम पनि मुख्य धर्ममध्ये एक हो । त्यसैले कसै कसैले मासु खाँदैनन् । कसैले प्याज खाँदैनन्, कसैले (चुरोठ) धूम्रपान गर्दैनन् । मानिसहरूको यस्तो विचारले गर्दा बुद्धले बाध्य भएर भिक्षुहरूलाई धेरैजसो स-साना नियम जस्तै - वर्षाकालमा तीन महिनासम्म एउटै स्थानमा बस्नु इत्यादि नियमहरू बनाउनुभएको हो । बाहिरी संयम त आध्यत्मिक हो, अर्थात् मनलाई बशमा राख्नु हो । उदाहरणको लागि एउटा बुद्धकालीन घटना प्रस्तुत गर्दछु ।

भगवान् बुद्धले ज्ञान प्राप्त गरिसकेपछि आफ्नो अनुभवको धर्मका कुराले धेरै मानिसहरू प्रभावित भए । बुद्धको अनुसरण गर्नेहरूको संख्या बढ्न थाल्यो ।

एक दिनको कुरा हो, एक जना श्रद्धालु व्यक्ति एक भिक्षुको उपदेश सुनी संसारदेखि विरक्तिए । उनले विचार गरे कि घरमा बसेर कहिल्यै पनि दुःख मुक्त हुन सक्दैन । यहाँ नानाप्रकारका झमेला छन् । भिक्षु नै बन्नु बेश छ ।

केही दिन पछि ती श्रद्धालु व्यक्तिले गृह त्याग गरेर भिक्षुसंघको सदस्य बने । भिक्षु बनिसकेपछि नियम र शिक्षा सिक्नुपयो । एकजना भिक्षुले जिम्मा लिई उनलाई नियम सिकाउन शुरूगरे । बेसमयमा मात्र होइन, राती खाना खानहुन्न, पैसा, सुनचाँदी छुनुहुन्न, बाटोमा हिँड्दाखेरि यता उता हेर्नुहुन्न, नदिइएको बस्तु र खाना लिन हुन्न, फूलपात टिप्नु हुन्न । इत्यादि यो गर्नु हुन्न, त्यो गर्नु हुन्न भन्ने मात्र सिकाइदिए, किन हुन्न, किन यस्तो नियम बनाएको, किन नियम पालन गर्नुपरेको यसको व्याख्या भने गरिदिएनन् न सम्झाउने कोशिश नै गरे ।

यी विनय नियमको कुरा सिकिसकेपछि उनी दुबै हात टाउकोमा राखी कराउन थाले - “दुःखबाट मुक्त हुनका निमित्त भिक्षु बनेको त आपत पो पयो । यत्तिका नियम कसरी पालन गर्नसक्ने ? पाइलो उचाल्ने बित्तिकै आपत्ति, संघादिसेस (दोष) हुन्छ । बढीमात्रामा पापमात्र बोकिने पो भयो । बन्धनमा फसें । यस्तो भिक्षु जीवनभन्दा त गृहस्थजीवन नै उत्तम हो । गृहस्थाश्रममा बसेर नै सजिलोसित दुःखबाट मुक्त हुन सकिन्छ । ब्रह्मचर्य पालन गर्न पनि नपर्ने । दान आदि दिएर कर्तव्य पालन गर्नसके भइहाल्यो । छिः ! मलाई यो चीवर (पहेँलो वस्त्र) मन पर्दैन । गृहस्थाश्रममै जान्छु भनी चीवर (गेरुवस्त्र) छोडी घर जान तयार भए । भिक्षुहरूले उनलाई समातेर गौतम

बुद्धकहाँ लगे । बुद्धले सोधनुभयो - यो भिक्षुलाई जवर्जस्ती किन यहाँ ल्याएको ? के भयो ?

“भन्ते, कुरा के भने यो मानिस हालैमात्र भिक्षु बन्न आएको हो । विनय-नियम धेरै देखेर भिक्षु जीवनदेखि वाक्क भएर भनूँ या डराएर घर जानलाई तयार भएको छ” भनी भिक्षुहरूले जम्मै कुरा सुनाए ।

गौतमबुद्धले त्यो विरक्त भएको भिक्षुलाई आफ्नो नजिक बोलाएर टाउकोमा हातराखी सम्झाउनुभयो र सान्त्वना दिनुभयो - “तिमीलाई विनय नियम गाह्रो भयो ? हेर, नियम मानिसले बनाएको हो, नियमदेखि डराउनु पर्दैन । नियम पालन गर्न नसक्ने भए त्यो नियमतिर वास्ता नगर, चिन्ता नगर । म एउटामात्र नियमको कुरा भन्छु । तिमी एउटा नियम त पालन गर्नसक्छौ होला नि ?”

“एउटा नियम त किन पालन गर्न न सक्ने । भन्नु होस्, त्यो एउटा नियम के हो ?” ती भिक्षुले सोधे ।

“हेर, तिमी विनाकाममा चुपचाप बस्दाखेरि मनमा नानाप्रकारका कल्पनाहरू आउँछन् । धेरैजसो जीवन सुखपूर्वक अथवा मोजमज्जा गरौँ भन्ने हुन्छ । त्यसको लागि द्वेषभावना आएर कसैमा बदला लिने कल्पना आउँछ । ईर्ष्या जागेर आउँछ । पालिसाहित्यको भाषामा भनौँ भने “कामवितर्क” (मोजमज्जाको कल्पना) व्यापादवितर्क” (क्रोध आउने कल्पना), विहिंसावितर्क (बदला लिने कल्पना)

मा मग्न हुनसक्छ । यस्ता खालका न चाहिने खराब कल्पना मनमा आउने बित्तिकै यसलाई दबाउने कोशिश गर । यति गर्नसक्छौ कि सक्दैनौ ? वर्तमान अवस्थालाई ध्यानराखी सजग सावधान भई बस्ने कोशिश गर ।”

“एउटामात्र नियम किन पालन गर्न नसक्ने । खराब कल्पना आउने बित्तिकै होश राखी मनलाई आफ्नै अधीनमा राख्नु हो नि, त्यति त गर्न सकिन्छ” भनी फूर्तिका साथ बुद्धलाई भने ।

त्यसो भए विनय-नियमलाई छाडिदेऊ भनेर बुद्धले भन्नुभयो ।

यति बुद्धको आश्वासन सुनी ती निराश र हताश भएका भिक्षु सन्तोष तथा हर्षले गद्गद् भई बुद्धलाई नमस्कार गरेर आफ्नो ठाउँमा गए ।

त्यसपछि ती भिक्षुले वर्तमान क्षणलाई महत्त्व दिन थाले । मनमा आउने कल्पनालाई खूब ध्यानपूर्वक सतर्क भई केलाउन थाले । नराम्रो कल्पना आउने बित्तिकै त्यसलाई दबाउन थाले । काम नलाग्ने बिचार आयो भनेर असल वित्रेक बुद्धि लगाई महसूस गरे । फलस्वरूप छिट्टै ती भिक्षु निश्चल मन भएको “अरहत्” (शुद्ध व्यक्ति) भए । उनको जीवन दुःखबाट मुक्त भयो । बुद्धजस्तो असल गुरु पाएको ले विरक्त भिक्षु पनि मुक्त भयो ।

###

स्वार्थी छोराहरू असल बने

आमाबुबाको गुण धेरै छन् । त्यसैले हामीले मातापिताको सेवा गर्ने पर्छ । यो एउटा ठूलो धर्म र कर्तव्य पनि हो । कोही कोही त आमाबुबाबाट सम्पत्ति नपाएसम्म मात्र सेवा र सम्मान गर्नेहरू पनि छन् । सम्पत्ति आफ्नो हातमा परेपछि आमाबुबाहरूलाई घरबाट धपाइएको घटना बुद्धका पालामा पनि छ र यस्तो प्रवृत्ति अहिलेको समाजमा पनि विद्यमान छ । म यहाँ बुद्धकालीन एउटा घटना प्रस्तुत गर्दछु ।

गौतम बुद्ध श्रावस्तीको जेतवनमा बसिरहनुभएको बेला त्यहाँ एकजना लखपति धनी ब्राह्मण थिए । उनीसँग नगद आठ लाख दाम थियो । उनका चारजना छोराहरू थिए । छोराहरू बुबाको कुरा त्यति नमान्ने खालका थिए । छोराहरू अटेरी स्वभावका थिए । ब्राह्मणले चारै जना छोराहरूलाई विवाह गरिदिएर एक एक लाख दाम दिई भिन्न गरी अलग्गै राखिदिए ।

यसरी उनीहरूले छुट्टाछुट्टै बसी जीविका चलाउन थाले । केही वर्षपछि ब्राह्मणका स्वास्नी दिवंगत भइन् ।

त्यसपछि बूढो ब्राह्मण एकलै परे । उनीसँग चार लाख र अरू सम्पत्ति थियो । उता छोराहरूलाई आमा बितेको मा भन्दा बुबाले अर्को विवाह गर्लान् कि भन्ने चिन्ता हुन थाल्यो । कान्छी आमा ल्याएपछि बच्चा होला र बाबुसँग भएको सम्पत्ति जम्मै उनको हातमा पर्ला भन्ने चिन्ताले उनीहरूलाई सताउन थाल्यो । यसरी सोचविचार गरेर चारै जना दाजुभाइ जम्मा भएर सल्लाह गरे - “अब बुबा एकलै हुनुभयो । अब हामीले यस्तो योजना बनाउनुपर्‍यो कि बुबाले कान्छी आमा ल्याउन नपाउन् साथै हामी चारैजनाले राम्रोसँग सेवा टहल गरेर विश्वासिलो बनेर सबै सम्पत्ति हाम्रो हातमा पार्न सकियोस् ।”

यसविषयमा चारैजना दाजुभाइ एक मत भए । साँचै नै भक्तिभाव देखाई बाबुकहाँ पुगे र भने - “बुबा, अब हामी जवान छोराहरू छँदाछँदै तपाईंले केही चिन्ता लिनुपर्दैन । हामीले चाहिने सेवा, टहल गरेर घरका सबै कामकाज गरिदिन्छौं हुन्न र ?”

यी कुरा सुनेर बूढो ब्राह्मण खूब खुशी भए र सोचन थाले - “बल्ल मेरा छोराहरूले बाबुको महत्त्व बुझ्न थाले । ब्राह्मण झन् झन् बूढो हुँदै गयो । उनलाई कमजोरीको पनि महसूस हुन थाल्यो । छोराहरूले तेल मालिस गरेर, नुहाइदिएर मिठोमिठो खाना खुवाउन थाले । ब्राह्मण त खुशीले गद्गद् भए । उनले खूबै आनन्दको अनुभव गरे ।

एक दिन छोराहस्त्रले खुट्टा मिच्चै भन्न थाले - “बुबा, हामीले चाहिने सेवा, टहल सबै गरिरहेका छौं । तपाईंले केही पनि चिन्ता लिनुपर्दैन । बुबाले यत्तिका सम्पत्तिको बोझ किन बोकिरहने ? वृद्ध अवस्थामा धेरै चिन्ता र पीर लिनुहुँदैन । सम्पत्ति जम्मै हामीहस्त्रलाई जिम्मा दिनुस् हुन्न र ?

छोराहस्त्रको सेवाभावना देखेर हर्षित ब्राह्मणले सोझो मनले ‘हुन्छ’ भनी चारै जनालाई एक एक लाख र अरू सम्पत्ति बाँडिदिए । ब्राह्मण पनि आनन्दसँग बसिरहे । केही महिनापछि जेठो छोराले उनलाई घरमा लगे । एक दिन बूढो ब्राह्मण बाहिरबाट आउना साथ जेठी बुहारीले भन्न थालिन् - “बुबाले जेठो छोरालाई मात्र देख्नुहुन्छ ? अरू छोराहस्त्रलाई देख्नुहुन्न ?” भनी चित्त दुःखने गरी कडा वचन गरिन् ।

बूढो ब्राह्मण चित्त दुखाउँदै माहिलो छोराकहाँ बस्न गए । केही महिनापछि माहिली बुहारीको घुर्की सुन्नुपयो । क्रमशः साहिलो छोरा र कान्छा छोराकहाँ बस्न गए । आखिर बूढो ब्राह्मण अनाथ भएर घरबाट निस्कनुपयो । उनीसँग केही सम्पत्ति रहेन । शरीरमा भएको एक जोर लुगामात्र त्यस बूढोको सम्पत्ति रहन गयो ।

बूढो ब्राह्मण लठ्ठी टेकी मागी मागी खाना खोज्न थाल्यो । उसको पाटीमा बास भयो । बूढोले कल्पना गर्न

थाल्यो - “चार चार जना छोराहरूभन्दा त मलाई यो लौरो नै भरोसा भएको छ । कुलांगार छोराहरूले छकाएर मेरो सारा सम्पत्ति लुटेर घरबाट धपाइदिए । मलाई उपकार गर्ने कोही रहेन । म आज भिखारी भएँ । मसँग लाखौँ रूपैयाँ छँदा सबैले सम्मान गर्दथे ।” यस्तै कुरा सम्झँदा बूढाले गौतम बुद्धको सम्झना गरे । उनले भगवान् बुद्ध खूब करुणावान् छन् भन्ने सुनेका थिए । अनाथहरूलाई बुद्धले उपकार गर्छन् भन्ने सुनेका थिए । उहाँबाट केही न केही अवश्य भरोसा पाउनेछ भन्ने सोचेर बूढो सरासर गौतम बुद्धकहाँ गए । बुद्धले बूढालाई देखेर सोध्नुभयो - “तपाईँ किन यस्तो झुत्रो लुगा लगाई दुःखीजस्तो भएर आउनुभएको ?”

त्यस भिखारी ब्राह्मणले भने - “भन्ते, मेरा चारजना छोराहरू छन् । तिनीहरूले मलाई हेरविचार गरेनन् । मेरो सम्पत्ति सबै उनीहरूले ठगेर लिए । बुहारीहरूले पनि मलाई घरबाट निकालिदिए । मेरो लागि जाने ठाउँ पनि भएन । त्यसैले मेरो यस्तो दुर्गति भयो । म हजुरको दर्शन गर्नको लागि आएको छु ।”

भगवान् बुद्धले भन्नुभयो - “ए ब्राह्मण, आज शहरमा एक ठूलो जनन्यायालय सभा हुँदैछ । त्यस सभामा तिम्रा छोराहरू पनि सहभागी हुनेछन् । तिनीहरू पनि त्यहाँका सदस्यहरू हुन् । त्यहाँ सबैले आ-आफ्ना मनका दुःखका

कुराहरू पोख्न पाउँछन् । तपाईंले पनि आफूलाई आइपरेका दुःखका कुराहरू सबै पोख्नुस् । छोराहरूभन्दा यो मेरो हातले समातिराखेको लौरो नै मेरो लागि कामलाग्दो भरोसा हुन पुगेको छ भनेर भनिदिनुस् ।”

त्यसबेलाको नियमअनुसार यदि कसैले आफ्ना आमाबुबाको सम्पत्तिले मोज गर्दै आमाबुबालाई पालन पोषण नगरी निकालेर पठाएको खण्डमा त्यस्ता सन्तानहरूलाई मृत्युदण्ड नै दिइने चलन थियो ।

त्यस ब्राह्मण बुद्धको मन्त्रलाई मनन गर्दै त्यो सरासर जनन्यायालयसभामा उपस्थित हुन पुग्यो । मञ्चमाथि पुगी लौरोको सहारालिई उभिएर त्यस बूढोले भन्न थाल्यो - “उपस्थित सज्जनवृन्द ! मेरा केही दुःखका कुराहरू पोख्न लागेको छु, कृपया तपाईंहरूले ध्यानपूर्वक सुनिदिनुस् । मेरा चारजना छोराहरू छन् । तिनीहरूले मेरा धनहरू सबै लुटेर लिए । त्यतिमात्र होइन तिनीहरूले मलाई घरबाट निकाली अनाथ पारिदिए ।”

बूढोको मुखबाट यति कुरामात्र के सुनेका थिए, त्यहाँ उपस्थित भएका सबै सहभागीहरू उत्तेजित भई यसरी कराउन थाले, “आफ्नै बुबालाई घरबाट निकालेर पठाउन सक्ने तिनीहरू को होलान्, तिनीहरूलाई ठूलो सजाँय दिनै पर्छ ।”

यस्तो कुरा सुनेपछि त्यस ब्राह्मणका चारैवटै छोराहरू

त्यहाँ आई उनीहरूको बुबाको पाउ समाती क्षमायाचना गर्न थाले । आइन्दा यस्तो अपराध उनीहरूको तर्फबाट हुनेछैन भनी बूढो बुबालाई आदरपूर्वक घरमा लगे । त्यस दिनदेखि उनीहरूको जीवन सुखमय हुन थाल्यो । छोराहरूले उनीहरूका आ-आफ्ना श्रीमतीहरूलाई यसरी धम्की दिँदै भन्न थाले - “हाम्रो बुबालाई तिमीहरूले केही नराम्रो व्यवहार गरेमा तिमीहरूलाई नै घरबाट निकालिदिनेछौं ।

त्यस ब्राह्मणले बुद्धको यस उपकार गुणलाई स्मरण गर्दै सपरिवार बुद्धसमक्ष गई दान प्रदान गरे । बूढोले उसका छोराहरूको परिचय दिँदै भने - “भन्ते, हजुरको कृपाले गर्दा मेरो जीवन सुखमय भएको छ । हामी सबै तपाईंको अनुयायी बन्न आइपुगेका छौं ।” बुद्धले तिनीहरूलाई चारवटा सत्य (चतुआर्यसत्यको विषयमा व्याख्या गर्नुभयो । दुःख, दुःखको कारण तृष्णा, दुःखको अन्त्य हुन सक्छ र दुःख अन्त्य गर्नको लागि चाहिने आठवटा बाटो आदि ।) यी उपदेश सुनेपछि उनीहरू बोध भए । असल मान्छे बने ।

###

असलगुणको पूजा गरौं

बुद्धको शिक्षाअनुसार, आध्यात्मिक उन्नति र परस्परको सद्भाव शान्त वातावरणको लागि अति आवश्यक छ । अर्को शब्दमा भन्ने हो भने धार्मिक, सामाजिक र पारिवारिक जीवन मंगलमय र सुखमय पार्नको लागि आफूभन्दा जेठो र योग्य व्यक्तिप्रति आदर तथा सम्मान गर्नुपर्छ ।

नेपाली संस्कृतिको एउटा राम्रो गुण हो “पूजा गर्न योग्य (असलगुण) भएको व्यक्तिप्रति आदर सम्मान गर्ने । घरपरिवार बुहारीले सासू ससुराको मात्र आदर गर्दैनन्, अपितु टोलवासी जेठापाकाहरूलाई पनि नमस्कार ढोग गरी आदर गर्ने चलन छ । त्यसो त आदर पाउनको लागि योग्यता (असल चरित्र र गुण) पनि नभई हुँदैन ।

बुद्धले भन्नुभएको थियो - “हरेक घरमा आमा-बुबाप्रति छोराछोरीले आदर गर्नुपर्छ भने बुबाले पनि आफ्नो तर्फबाट छोराछोरीलाई आत्मनिर्भर (आफ्नो खुट्टाले टेक्न सक्ने) बनाउन उचित शिक्षा दिनैपर्छ । हाम्रो भिक्षुसमाजमा अहिलेसम्म पनि धार्मिक कार्यक्रममा जाँदाखेरि जेठोदेखि क्रमशः बस्दै जाने नियम छ । त्यसले गर्दा स्नेह र ममता जागृत हुन्छ, सहिष्णुता कायम हुन्छ ।”

गौतम बुद्धले भन्नुभएको थियो - “बुद्धधर्मावलम्बीहरूले सत्कार र सम्मान गर्नुपर्ने असल गुण भएका व्यक्तिहरू भनेको बुद्ध, धर्म र संघ, आमा-बुबा तथा गुरु पनि हुन्, किनभने आमाबुबाका धेरै असल गुण हुन्छन् । आमाबुबामा आफ्नो सन्तानप्रति मैत्री (स्नेह), करुणा (दया), मुदिता (प्रसन्नता) र उपेक्षा (तटस्थता) गुणहरू विद्यमान हुन्छन् ।” “ब्रह्माति मातापितरो” अर्थात् आमा-बुबाहरू ब्रह्मा हुन् । आमाबुबाले बच्चा पेटमा छँदाखेरि बच्चाप्रति मैत्रीपूर्वक व्यवहार गर्छन् । गर्भमा रहेको बच्चालाई केही कष्ट नहोस् भनी आमाले जथाभावी खाँदिनन्, चल्दिनन् । गर्भवती आमाले रक्सी खान हुँदैन तथा कडा औषधी खान हुँदैन, किनभने गर्भवती आमाले रक्सी र कडा औषधी खाइदियो भने आँखा नभएको ओंठ खुँडे बच्चा जन्मिनजान्छ । बच्चा जन्मिसकेपछि उनलाई केही दुःखकष्ट र रोग भएको खण्डमा आमाबुबाले करुणाचित्तले बच्चाको सेवा गर्छन् । आफ्ना सन्तान बिरामी हुँदाखेरि नसुतिकन रेखदेख र सेवागर्न तल्लीन रहन्छन् ।

बच्चाले “आमा ! आमा ! भन्न थाल्दाखेरि, हिँड्न थाल्दाखेरि आमाबुबाले प्रसन्नता व्यक्त गर्छन्, खुशी हुन्छन् । यसलाई मुदिताचित्त भनिन्छ ।”

छोराछोरीले आफ्नो खुट्टामा टेक्नसक्ने भएपछि विवाह र कामकाजमा लागेपछि छोराछोरीप्रति उपेक्षाचित्त राखिने हुन्छ ।

यी गुणहस्त्रले सम्पन्न भएको ले छोराछोरीहस्त्रले आमाबुबाको सेवाटहल गर्नुपर्छ भनेर भगवान् बुद्धले भन्नुभएको हो ।

आमाबुबाले आफ्ना सन्तानलाई बालकपनदेखि कसरी खानुपर्छ, कसरी लुगा लगाउनुपर्छ, कस्ता साथीसँग संगत गर्नुपर्छ इत्यादि कुरा सिकाउने भएको ले आमाबुबालाई पूर्वाचार्य अर्थात् पहिलो गुरु भनिन्छ ।

बुद्ध त गुणले युक्त असल व्यक्ति भइहाल्नुभो । उहाँको चित्त अति नै चोखो छ । मतलब - लोभ, लालच, द्वेष, मोह र ईर्ष्याबाट मुक्त छ । छलकपटरहित व्यक्ति भएको ले उहाँ सम्मान गर्न योग्य व्यक्ति हुनुहुन्छ । यहाँ पूजाको अर्थ - चामल, पुष्प, धूप आदिले पूजा गर्नुको सट्टा सेवाभावले सम्मान गर्नु भनिएको हो ।

हाम्रो नेपालमा कतै नभएको राम्रो संस्कृति भनी या चलन भनी, के छ भने आमाबुबाको गुण स्मरणको लागि वर्षको एकचोटि वैशाखकृष्ण औंसीका दिन आमाको मुख हेर्ने र भाद्रकृष्ण औंसीमा बुबाको मुख हेर्ने चलन छ ।

गुरुको गुण स्मरणको लागि गुरुपूर्णिमा भनी अलग्गै दिन छुट्याएर गुरुपूजा गर्ने चलन छ । संस्कृतिको भविष्य नै गुरुहस्त्रको हातमा छ किनभने विद्यार्थीवर्ग देशको कर्णधार हो । उनीहस्त्रलाई राम्रो शिक्षा दिई तालिम प्राप्त भए देशको भविष्य उज्ज्वल हुन्छ, संस्कृति पनि उज्ज्वल हुन्छ । त्यसैले गुरुको सम्मान र आदर गर्नु उनीहस्त्रको कर्तव्य हुन आउँछ ।

हाम्रो देशमा भाइपूजा भनेर दिदीले पूजा गर्ने चलन पनि छ । यो पनि कतै नभएको राम्रो संस्कृति हो । नेवारहरूमा “म्हपूजा” भनेर आफूलाई आफैले पूजा गर्ने चलन र संस्कृति त झन् गजबको छ । यतिमात्र कहाँ हो र ! वर्षको एक दिन “कुकुरपूजा” “गाइपूजा” “कागपूजा” गरी पशुपंछीको पनि पूजा सत्कार गर्ने चलन छ । कुकुरलाई किन पूजा गर्ने ? किनकि कुकुरले घरको रखवारी गर्छ । गाईलाई किन पूजा गर्ने ? किनकि उसले दूध दिन्छ, लिप पोत र घर सफाइको लागि गोबर दिन्छ । उसको मूत्र पनि औषधीको लागि काम आउँछ । भगवान् बुद्धले भिक्षुहरूलाई गोमूत्रमा राखिएको हरो खान निर्देशन दिनुभएको छ । यसले गर्दा यौनतृष्णा कम हुन्छ । ब्रह्मचर्य पालन गर्नेलाई यसले मद्दत दिन्छ । आजसम्म पनि बर्मामा सधैं भिक्षुहरूले हरो प्रयोग गरिरहेको देख्न सकिन्छ ।

कागलाई किन पूजा गर्ने ? किनभने मुसा मारेर बाटोमा फालिराखेको बेला कागले खाइदिन्छ । यसले सफाइको लागि मद्दत हुन्छ, नत्रभने कुहिएर गन्हाउँछ र स्वास्थ्यको लागि असर पर्छ ।

स्मरणीय कुरो के छ भने - गुण स्मरणको लागि पूजा, सत्कार गर्ने र आफूमा नभएको गुण आफूमा होस् भनेर बुद्धपूजा गर्ने चलन छ । यसले समाजमा शान्ति सहिष्णुता स्थापनाको लागि मद्दत पुग्छ ।

###

(१४)

अटेरी भिक्षु असल बने

आजभोलि ध्यानभावनाको निक्कै प्रचार भइरहेको छ । काठमाडौंमा दुइवटा ध्यानकेन्द्रहरू छन् । बूढानीलकण्ठ पहाडमा विपस्सना ध्यानकेन्द्र छ भने अर्को शंखमूलमा अन्तर्राष्ट्रिय ध्यानकेन्द्र छ । लुम्बिनीमा पनि दुइवटा ध्यानकेन्द्रहरू छन् । एउटा कल्याणमित्र सत्यनारायण गोयन्काको “धम्मजननी” विपस्सना ध्यानकेन्द्र र अर्को बर्माका पण्डिताभिवंश महास्थविरको “पण्डिताराम” ध्यानकेन्द्र ।

चित्तलाई बसमा राख्न ध्यानअभ्यास गर्नेपछि भनिन्छ तर धेरैजसोले ध्यानमा बसेर मनलाई बसमा राखेको देखिँदैन । आफूले आफैलाई चिन्न पनि ध्यानभावनाको अभ्यास गर्नु आवश्यक छ भनिन्छ । यो सही कुरा हो जस्तो लाग्छ । मलाई स्वयं पनि यस्तो अनुभव भएको छ ।

म धर्मकथा भन्ने अर्थात् उपदेश दिने मान्छे परन्तु आफूमा भएको क्रमाजोरी महसूस नहुँदोरहेछ । मलाई छिट्टै रिस उठ्ने गर्छ । त्यो पनि आफैलाई थाहा हुँदैन । आफूलाई आफैले चिन्दैन भनेको यही हो । मैले सत्यना-

रायण गोयन्काको तीनवटा ध्यानशिविरमा भाग लिएं । त्यहाँ विपस्सनाअभ्यास गरेपछि आफू कस्तो मान्छे रहेछ भन्ने थाहा हुन सक्थ्यो । अब रिस उठ्दा तुरुन्तै थाहा हुन थाल्छ । अर्को कुरो अरूले नराप्नो काम र गल्ती गरेको देख्दा त्यस्तो काम आफूले पनि कहिलेकाहीं गर्दछु होला भन्ने लाग्दछ । ध्यानअभ्यास गर्नुभन्दा पहिले त्यस्तो महसूस हुँदैनथ्यो । यसको मतलब यो होइन कि ध्यानअभ्यास नगर्ने मान्छेको मन सन्तुलित (शान्त) हुँदैन, चित्त बसमा राख्नै सक्दैन अथवा अनुशासन कायम गर्न सक्दैन । ध्यानअभ्यास नगर्ने विद्वद्वर्गमा पनि अनुशासित भई मनलाई बशमा राख्न सक्ने क्षमता देखिन्छ ।

बुद्धको शिक्षा अध्ययन गरेर, सुनेर, अरू अरू ज्ञानका पुस्तकहरू पढेर आ-आफ्नो कुसंस्कारलाई त्यागेको पनि देखिन्छ अर्थात् बानी सुधारेर असल मान्छे बनेको पनि देखिन्छ ।

अब यहाँ एकजना बुद्धकालीन भिक्षुको बारेमा उल्लेख गर्दछु । उनी ध्यानमा खूब मन दिने गर्दथे तर कर्तव्य पानल गर्दैन थिए । उनी अनुशासनहीन र अटेरी थिए । ध्यानअभ्यास गर्ने मानिसले जानिराख्नुपर्ने चारपाँचवटा कुरा छन् । ती कुराहरू पूरा नभइकन ध्यानको राम्रोसँग अभ्यास गर्न सक्दैन । ध्यान गरेर मन बसमा राख्न सकिने र नसकिने कुरा अभ्यास गरेर अनुभव गर्नुपर्ने

कुरा हो । कसैले भनेर हुने कुरो होइन साथै यो सजिलो कुरो पनि होइन । भन्न त सजिलो छ । तमाखु पिउनेलाई राम्रै थाहा हुन्छ आगोले पोल्छ, तैपनि आगो छोइन्छ ।

गौतम बुद्ध एकचोटि चालिका नाउँको पहाडनजिक एक जंगलमा आराम गर्न जानुभएको थियो । बुद्धका सेवाका लागि मेघीय नामक एकजना भिक्षु पनि सँगै गएका थिए । एक दिन ती भिक्षु भोजनपछि अलि टाढा जंगलमा घुम्न गएका रहेछन् । त्यस जंगलमा उनलाई निक्कै आनन्द र रमाइलो लागेको रहेछ । त्यो मेघीय भिक्षुको मनमा लाग्यो कि मैले बुद्धको सेवामात्र गर्दैछु । केही ज्ञानलाभ गर्न सकेको छैन तर डाडुले तरकारीको रस थाहा नपाएजस्तै बुद्धिहीन भिक्षुले बुद्धसँग बसेर पनि के को ज्ञान लाभ गर्थे र !

ती भिक्षु बुद्धसमक्ष गएर प्रार्थना गर्न थाले, “भो शास्ता, तपाईं ज्ञानपूर्ण भइसक्नुभएको छ । तपाईंलाई ज्ञानलाभ भइसकेको छ । अरू गर्नुपर्ने लाभ केही बाकी छैन । म त अज्ञानी, धेरै चर्या पूरा गर्न बाकी छ । आज म भोजनपछि एउटा जंगलमा घुम्न गएको थिएँ । त्यहाँ मलाई धेरै आनन्दको अनुभव भयो । ध्यानअभ्यासको लागि त्यो ठाउँ पायक परेको रहेछ । त्यसैले मलाई त्यहाँ गएर अभ्यास गर्न अनुमति दिनुस् ।”

भगवान् बुद्धलाई राम्रोसँग थाहा थियो कि उनी

मेघीय भन्ने भिक्षुको बुद्धि काँचो थियो, उनमा ज्ञानको अभाव थियो । उनी ध्यानअभ्यास गरेपनि चंचल मनलाई सन्तुलन राख्न सक्दैन थिए, तैपनि उहाँले प्रत्यक्षरूपमा त्यस्तो कुनै कुरा नभनिकन घुमाउरो भाषामा भन्नुभयो - ए मेघीय ! म यहाँ एकलैछु । तिमी गएपछि यहाँ कोही पनि हुँदैन । अरु कोही आइसकेपछि जान सकिन्छ ।

ती बुद्धि कच्चा भएका मेघीय भिक्षुले बुद्धको कुरा मानेनन् । उनले कुरा पनि बुझेनन् । तीनपटकसम्म बुद्धले नजानू भनेर रोकेपनि ती भिक्षु अटेरी भएर बुद्धलाई छोडेर जंगलमा गइहाले ।

उनी जंगलमा गएर राम्रो हाँगाबिँगा भएको, छाया भएको सुखमुनि बसे र उनले आँखा बन्द गरेर ध्यान गर्न शुरू गरे । ध्यानमा बस्दाखेरि मनमा तीनप्रकारका कल्पना उठेर आयो । मन स्थिर भएन । उनले मन शान्त गर्न सकेनन् । उनको मनमा उठेका तीनवटा कल्पनाहरू यी हुन् -

१. **कामवितर्क** - अर्थात् मोजमज्जाको कल्पना । घरमा बस्दाखेरि कति मीठो खाइन्थ्यो आदि कुरा सोचेर कल्पना गर्नुलाई कामवितर्क भनिन्छ । भिक्षु बनिसकेपछि भिक्षाटन गरेर खानुपर्छ । अरुले जे दिन्छ त्यसैमा सन्तोषी भएर बस्नुपर्छ । घरमा बसेको भए सेवा गर्ने पनि हुन्छ । अहिले त्यस्तो व्यवस्था केही छैन । इत्यादि भौतिक विलासिताको कल्पनामात्र उठिरहेछ भने कामवितर्क

भएको ठानिन्छ ।

२. **व्यापादवितर्क** - अर्थात् द्वेष र क्रोधको कल्पना । मैले यस्तो राम्रो एकान्त जंगलमा आएर ध्यानको अभ्यास गरेर ज्ञानलाभ गर्न चाहन्छु भनें तर मलाई बुद्धले आज्ञा दिनुभएन । कस्तो बुद्ध ! पहिले पहिले आफ्नो साथीहरूले चित्त दुख्ने गरी के के भनेको भन्ने उनलाई स्मरण आयो, तर्कना भयो । द्वेषभाव जागृत भएर आयो ।
३. **विहिंसावितर्क** - अर्थात् बदला लिने भावनाको कल्पना । मलाई फलानाले यस्तो चित्त दुख्ने गरी कुरा गरेको, काम गरेको पक्क न उसलाई के गर्ने मैले जानेको छु । बुद्धजस्ता व्यक्तिले पनि मलाई जंगलमा गएर ध्यानभावनाको अभ्यास गर्न अनुमति नदिएको । आफूचाहिं ज्ञानलाभ गरिसकेको । अरूलाई ज्ञानलाभ गर्न नदिने । त्यस्ता बुद्धकहाँ म नबस्ने, यसरी कल्पनामात्र उठेर मेघीय भिक्षुले ध्यानको अभ्यास गर्ने सकेन । त्यो त झण्डै पागल बन्ने स्थितिमा पुग्यो । मन सन्तुलित गर्न सकेन । श्वास भित्र गएको र बाहिर आएको तिर उनको ध्यान जाँदै गएन । मनमा जे कल्पना उठ्यो, त्यो ठीक छ छैन छुट्याउन सकेन । बुझ्ने शक्तिको अभाव भयो । ध्यान अभ्यास गर्ने नसकेपछि उसमा होश आयो - बुद्धले यस्तो अवस्था

हुने थाहा पाएर नै मलाई अनुमति नदिनुभएको रहेछ । त्यो भिक्षु सीधै बुद्धकहाँ पुगी वन्दना गरी आफूलाई भएको कुरा जम्मै बताएर क्षमा माग्यो । अनि भगवान् बुद्धले भन्नुभयो -

क) ध्यान बस्दाखेरि शंका निवारण गर्ने कल्याणमित्र (गुरु) को आवश्यक छ अर्थात् मार्गप्रदर्शकको उपस्थिति हुनुपर्छ ।

ख) शील आचरण शुद्ध हुनुपर्छ । सदाचार ध्यानको जग हो । सदाचारी हुन नसके ध्यानभावना राम्रोसँग अभ्यास गर्न सक्दैन ।

ग) मनको क्लेश निर्मल हुने, बुद्धि बढ्ने, सन्तोष बढ्ने कुरा भन्न सक्ने व्यक्तिसँगै हुनुपर्छ ।

घ) दृढ पुरुषार्थका व्यक्तिका साथ संलग्न हुनुपर्छ । उत्साह भनेको नराम्रो कुरालाई त्यागी राम्रोमात्र चुनेर लिन सक्नुपर्छ । अर्थात् राम्रो कल्पनालाई मात्र सम्झी नराम्रो कुरालाई दबाउन सक्नुपर्छ । वैराग्य (अनासक्तचित्त) हुनुपर्छ ।

ङ) आफूभन्दा ठूला ज्ञानी अनुभवी व्यक्तिको कुरो मानेर अनुशासनप्रिय बनेर सुनेको कुरा व्यवहारमा उतार्न सक्नुपर्छ ।

यति कुरा सुनिसकेपछि मेघीय भिक्षुले विचार गर्न थाले - “म त ध्यान बस्न अयोग्य रहेछु । बुद्धको सेवा

गर्न आएको त भुसुकै बिसिएं । म त कर्तव्यच्युत पो भएं । अनुशासनहीन अटेरी बन्नपुगें । आवश्यक काममा र सेवामा ध्यान नदिइकन आँखा बन्द गरेर ध्यान गर्नु कहाँको समाधि ? बुद्धले घुमाउरो भाषामा भन्नुभएको कुरा म बुझ्नुकले बुझ्न सकिन । कर्तव्य पालन गर्नु नै सांच्चैको ध्यानअभ्यास रहेछ ।” बुद्धको सेवामा संलग्न भएर त्यो मेघीय भिक्षु असल बनेर जीवनमुक्त भए ।

###

गल्ती स्वीकारे असल मान्छे बन्छ

गौतम बुद्धले बुद्धत्व प्राप्त गरेको बीस वर्षसम्म भिक्षुसंघबीच विकृति उत्पन्न भएको थिएन । त्यसपछि बुद्ध प्रमुख भिक्षुसंघलाई अप्रत्यासितरूपमा लाभ सत्कार र सम्मान गरिन थालियो । शुरू शुरूमा वैराग्य भएर मानिसहरू भिक्षु बन्न आउँथे । पछि हुँदा लाभ, सत्कार र सुविधामुखी र उपभोक्तावादी बनी भिक्षु बन्नेहरूको संख्या बढ्न थाल्यो । भिक्षुहरू अल्पेक्षाको हुनुपर्नेमा महात्वाकांक्षी हुन पुगे । अनुशासित हुनुपर्नेमा (आचारसंहितालाई वास्ता नगरी) स्वेच्छाचारी हुन पुगे । सत्यवादी हुनुपर्नेमा झूठो र चुक्लिगर्ने हुन थाले । मैत्रीचित्त हुनुपर्नेमा ईर्ष्या र क्रोध गर्न थाले । यस्तो व्यवहार बुद्धको पालामा नै शुरू भएको कुरा हो ।

यस्तो अवस्था भएपछि बुद्ध स्वयं भिक्षुसंघलाई अनुशासित गर्न अनुत्साहित हुन पुगे ।

एक दिन भद्रालि भिक्षुले सोध्नुभयो - भन्ते, तपाईंले कसै कसै सानो गल्ती गरेका भिक्षुलाई पनि अनुशासन (उपदेश अर्ती) दिएर तालिम गर्नुहुन्छ ? कसैलाई सम्झाई

बुझाई अनुशासित गर्नुहुन्न । किन ?

बुद्धले भन्नुभयो - अनुशासित, विनम्र, विनीत र श्रद्धाले भिक्षु बन्न आएकाहरूलाई सम्मान गर्छु तर अटेरी र मिचाहाहरूलाई म सम्झाउने र उपदेश दिने काम गर्दिन । (भद्रालिसूत्र मज्झिमनिकाय)

त्यसपछि गौतम बुद्धले भिक्षुहरूलाई अनुशासित बनाउने र तालिम दिने कामको जिम्मा आफ्ना प्रमुख शिष्य सारिपुत्र र मौद्गल्यायन महास्थविरहरूलाई दिनुभयो । अनि एक दिन सारिपुत्र महास्थविरले भिक्षुसंघमा सबैलाई जम्मा गरी धर्मको उपदेश दिँदै भन्नुभयो - मित्रहरू ! यो संसारमा चारप्रकारका व्यक्तिहरू छन् -

१. क्लेश अर्थात् गल्ती र भूल महसुस न गर्ने ।
२. आफूमा गल्ती र कमजोरी छ भन्ने कुराको महसुस गर्ने ।
३. गल्ती गरेर पनि गल्ती थाहा नपाउने व्यक्ति ।
४. गल्ती र कमजोरी छैन भन्ने थाहा भएको व्यक्ति ।

यी चार प्रकारमध्ये १ र ३ नम्बरकाहरू गल्ती हुँदा महसुस नगर्ने, गल्ती गरेर पनि आफूले गल्ती गरेको थाहा नपाउने । यी थरीका व्यक्ति नीच र हीन हुन् अर्थात् निम्नस्तरका मानिसहरू हुन् । उल्लिखितमध्ये २ नम्बर र ४ नम्बरका गल्ती हुँदा गल्ती र भूल छ भन्ने महसुस गर्ने र थाहाहुने व्यक्ति उच्चस्तरका र प्रशंसनीय हुन् ।

यी उपदेश सुनिरहेका भिक्षुहरूले कुरा बुझ्न सकेनन् । यो कुरा थाहा पाएर मौद्गल्यायन महास्थविरले बीचमै प्रश्न गर्नुभयो - सारिपुत्र भन्ते, क्लेश र गल्ती भएका दुईजनामध्ये एकजना नीच र अर्का उत्तम हुने र गल्ती र भूल नभएका दुई जनामध्ये एक जना नीच र एकजना उत्तम, यो कसरी हुने ? अलि स्पष्ट पार्नुहुन्छ कि ?

त्यस्तो भए राम्रोसँग ध्यान दिएर सुन्नुस् भनेर सारिपुत्रले स्पष्टीकरण दिए - क्लेश अर्थात् गल्ती र कमजोरी हुँदा 'छ' भन्ने, गल्ती नहुँदा 'छैन' भन्ने कुरा थाहा भएन भने उनीहरू एकपछि अर्को गल्ती गर्दै जान्छन् । गल्ती गरेको थाहा नपाउने व्यक्तिमा नभएको अहंकार महत्त्वाकांक्षी स्वभाव उत्पन्न हुन सक्छ ।

मौद्गल्यायन महास्थविरले प्रार्थना गर्नुभयो - अरू पनि केही उदाहरण दिई व्याख्या गर्नुहुन्छ कि ?

सारिपुत्र महास्थविरले उदाहरण दिनुहुँदै भन्नुभयो - पसलबाट एउटा पुरानो र नयाँ भाँडो किनेर ल्याइएको छ । ती दुइटै भाँडो प्रयोगमा न ल्याइकन धुलो र फोहर ठाउँमा लुकाइराख्यो भने के हुन्छ ? त्यो पुरानो भाँडो झन् पुरानो र खियालागेर काम न लाग्ने हुन्छ । नयाँ भाँडो पनि प्रयोग नगरेर त्यसै राखेमा त्यो पनि धूलो परेर अपवित्र र फोहर हुनजान्छ । त्यस्तै माथि उल्लेख गरेका दुईजनाको कुरामध्ये गल्ती भएको मा फेरिफेरि गर्न सक्छ

र गल्ती गरेको थाहा नपाउने व्यक्तिले पनि फेरि गल्ती गर्न सक्छ ।

गल्ती भएको व्यक्तिले गल्ती भएको थाहा पायो भने त्यसले गरेको गल्ती र कमजोरीलाई ईर्ष्या, डाह र महत्त्वाकांक्षालाई दबाइदिन्छ र गल्ती छैन भन्ने थाहा भएको खण्डमा पछि पनि उसले गल्ती काम गर्दैन ।

पुरानो भाँडो र नयाँ भाँडोलाई दिनका दिन सफा गरी खरानी र साबुनले माझेर पखालेर प्रयोगमा ल्यायो भने सधैं चम्किरहन्छ । यी कुरा सुनी अटेरी र महत्त्वाकांक्षी भिक्षुहरूले शिक्षा लिई अनुशासित र सदाचारी भई असल बने । यसबाट हामीले गल्ती भन्ने कुरा जोसुकैबाट हुनसक्छ तर त्यसलाई महसुस गरेर गल्ती दोहोरिन दिनु हुँदैन । यस्तै गल्ती दोहर्न्याउँदै गयो भने त्यसले आफैलाई नोक्सान गर्छ भन्ने शिक्षा दिन्छ ।

###

असल भिक्षुको चरित्र

यहाँ म सारिपुत्र महास्थविरको साँचै नै सहाहनीय अनुकरणीय, प्रशंसनीय चरित्रबारे बताउन गइरहेकोछु । उहाँका गुणहरूमध्ये एउटा विशेष गुण सहनशीलता पनि हो । सहनशीलता भनेको मानिसमा विशेषगरी भिक्षुमा हुनैपर्छ त्यो अर्हन्तको गुण पनि हो र असल चरित्र पनि हो । तैपनि उहाँमा पाइने सहनशीलता असल चरित्रको शान्तिको लागि काम आउँछ । प्रव्रजितलाई मात्र होइन, गृहस्थहरूलाई पनि शान्तिको लागि औषधीजस्तै हुन्छ ।

सारिपुत्र महास्थविरमा अपूर्व सहनशीलता छ । धेरै सहनशील हुनुहुन्छ भनेर उहाँ प्रख्यात छ । उहाँ ब्राह्मणकुलबाट प्रव्रजित हुनुभएर आउनुभएको हो भनेर एकजना ब्राह्मणलाई उहाँसँग धेरै रिस उठेको रहेछ । सारिपुत्र महास्थविर सहनशील हुनुहुन्छ भन्ने सुनेर त्यस ब्राह्मणले साँच्चै नै सहनशील भएको हो कि होइन भनी परीक्षा गर्ने विचार गर्‍यो ।

एक दिन सारिपुत्र महास्थविर भिक्षाटन गर्न निस्कनु भएको थियो । भिक्षाटन गर्न हिंडिरहुनुभएको बेला सारिपुत्र

महास्थविरको पिठ्यूंमा एक मुक्का हानिदियो तर सारिपुत्र भन्ते केही पनि नभएझैं गरी, सुरुसुरु आफ्नो भिक्षाटनमा हिँड्नुभयो । पछाडि फर्केर पनि हेर्नुभएन । कुनै वास्ता पनि गर्नुभएन । त्यो ब्राह्मणले विचार गर्‍यो - यो सारिपुत्र भिक्षु त साँच्चै नै सहनशील रहेछ । मैले हिकाएको कुनै मतलब नै भएन । कमसेकम कसले हिकाएको भनी पछाडि हेर्नु त पर्ने हो नि । हेरेकै होइन । साँच्चै नै उहाँ ठूलो महात्मा रहेछन् । त्यस्ता पवित्र भिक्षुलाई हिकाएँ । ठूलो पाप गरें, भन्दै विचार गरी हिकाएको मा ब्राह्मणलाई पछुतो हुन थाल्यो ।

“अब मैले क्षमा माग्नुपर्छ नत्रभने मलाई अनर्थ हुनेछ ।” त्यसैले सारिपुत्र भन्तेको पछि पछि गएर भेट्न गयो । सारिपुत्र भन्तेलाई भेटिसकेपछि उभिएर दुबैहात जोडी बिन्ती गरी प्रार्थना गर्‍यो - “भन्ते ! मलाई क्षमा गर्नुहोस्, मलाई माफी दिनुहोस् ।”

सारिपुत्र भन्तेले भन्नुभयो - “तिमीले के गर्‍यो र माफी मागको ?”

ब्राह्मण - “भरखरै तपाईं भिक्षाटन गरिरहनुभएको बेला मैले तपाईंको पिठ्यूंमा बेसरी हिकाएँ । तपाईंले वास्तै नगरिकन हिँड्नुभयो । के तपाईंलाई दुखेन ?”

सारिपुत्र - “अँ, अलिकता दुखेजस्तो लाग्छ ।”

ब्राह्मण - “होइन, मैले बेसरी नै हिकाएको हूं । तपाईंमा सहनशीलता छ भनेर सुनेको त्यो साँच्चै नै हो कि होइन भनेर परीक्षा गर्नको लागि हिकाएको हूं । मैले अब थाहा पाएँ तपाईं सहनशीलताको प्रतिमूर्ति हुनुहुँदो रहेछ ।”

सारिपुत्र भन्तेले भन्नुभयो - “आफूले गरेको नराम्रो काम महसूस गरेर क्षमा माग्नु आयौ, तिमी ठूलो मानिस बन्न सक्छौ । ठीक छ, मैले क्षमा गरि दिएँ ।”

ब्राह्मण - “भन्ते ! क्षमामात्र दिएर पुग्दैन । आजको लागि मेरो घरमा भोजन स्वीकार गरिदिनुहोस् ।” यति भनेर उनले सारिपुत्र भन्तेलाई आफ्नो घरमा लग्यो ।

तर, त्यस समयसम्म सारिपुत्र महास्थविरलाई एकजना ब्राह्मणले पिठ्युंमा हिकायो भनी समाचार चारैतिर फैलिसकेको थियो । उहाँका उपासक-उपासिका समर्थकहरू त्यो कुरा सुनेर “त्यस ब्राह्मणलाई बाकी राख्नेछैन, हाम्रो सारिपुत्र भन्तेलाई हिकाउनेलाई” भनी लठ्ठी आदि लिएर ब्राह्मणको घरमा घेरा हाल्नु पुगे । घर बाहिर बसेर, “हे ब्राह्मण ! बाहिर निस्क ! हाम्रो सारिपुत्र भन्तेलाई पिट्ने !” भनी कराउन थाले ।

ब्राह्मणले विस्तारै झ्यालबाट हेर्‍यो त देख्छ घरको

चारैतिर घेरा हालेका छन् । धेरै मानिसहरूको हातमा लट्टी छ । डरले काँप्न थाल्यो त्यो ब्राह्मण । डराउँदै उसले सारिपुत्र भन्तेलाई भन्यो - “भन्ते ! म त बित्ने भएँ । मलाई पिट्नेको लागि उपासक-उपासिकाहरू भेला भएर मेरो घर घेरा हाली बसेका छन् । अब के गर्ने होला ?”

सारिपुत्र महास्थविरले भन्नुभयो - “चिन्ता लिनु पर्दैन, धन्दा मान्नुपर्दैन । केही पनि हुँदैन । म यहाँ छँदैछु नि ! नडराऊ ।” भोजन समाप्त भएपछि उहाँले ब्राह्मणलाई आफ्नो भिक्षपात्र बोकाउन लगाउनुभएर भन्नुभयो, “तिमी मेरो पछि पछि आऊ ।”

उहाँ अगाडि अगाडि हिँड्नुभयो, ढोका खोल्नासाथ पिट्ने भनी आएका उपासक-उपासिकाहरूले सारिपुत्र भन्तेलाई देखेर आश्चर्यचकित हुँदै सोधे - “अरे, भन्ते ! तपाईं यहाँ किन आउनुभएको ?” उल्टै सारिपुत्र भन्तेले सोध्नुभयो - “तिमीहरू यहाँ किन आएका हो नि ?”

“यस ब्राह्मणले तपाईंलाई बेस्सरी हिकार्यो भनेर उसलाई पिट्नेको लागि आएका हो” भनेर तिनीहरूले सुनाए । तब सारिपुत्र भन्तेले भन्नुभयो - “पिटेको मलाई, पीडा भएको तिमीहरूलाई ? उसले क्षमा पनि मागिसक्यो । गल्ती पनि स्वीकार गरिसक्यो । आफ्नो नराम्रो कामको लागि पश्चात्तापस्वरूप भोजन पनि गराइसक्यो । क्षमादानस्वरूप मैले उसको घरमा आएर निमन्त्रणा स्वीकार

गरी भोजन पनि गरिसकेँ । जाओ, तिमीहरू आ-आफ्ना घरमा ।”

उपासक-उपासिकाहरू भने आश्चर्यचकित हुँदै भन्न थाले - “बडो अनौठो रहेछ । त्यो ब्राह्मणले पिठ्युंमा बेसरी हिकायो, फेरि उसैको घरमा भोजनको लागि निमन्त्रणा स्वीकार गर्नुभई भोजन गर्नुभयो । बडो गजबको चमत्कार गर्नुभयो ।”

यहाँ कुरा के छ भने त्यस ब्राह्मणले सारिपुत्र महास्थविरलाई पिठ्युंमा हिकाउँदा उहाँले सहनुभयो । यो साधारण घटना होइन । साधारण मानिसले त्यसरी सहन सक्दैन । उहाँ महापुरुष, महात्यागी भएको ले मात्र, सहनु भएको हो । यस घटनामा सहनशीलताको कारणले ब्राह्मणको हृदय परिवर्तन भयो । यदि ब्राह्मणको हृदय परिवर्तन नभएको भए सारिपुत्र महास्थविरको सहनशीलताको मूल्य रहने थिएन । प्रशंसनीय हुने थिएन । उहाँको असल चरित्रले गर्दा शत्रुसमान ब्राह्मणको पनि हृदय परिवर्तन हुनु नै ठूलो विशेषता हो ।

यही नै उल्लेख गर्न खोजिएको हो यस कथामा । साधारणतया अलिकता पनि सहनशीलता भएमा घरघरमा झैझगडा हुने थिएन । शान्तिको लागि नभइनहुने औषधी हो सहनशीलता । सहनशीलता नभएको खण्डमा मुक्का-मुक्की हुन्छ । सहनशीलताको कारणले ब्राह्मणको हृदय

परिवर्तन भयो भने सहनशीलताको अभावमा उपासक-उपासिकाहरूको मनमा क्रोध र बदला लिने भावना उत्पन्न भयो र झगडाको लागि तयार भए । तिनीहरूले सारिपुत्र भन्तेको आदर्श नै बिर्सिदिए । सहनशीलताको अभाव हुँदा आचरण नै उल्टो भयो । सारिपुत्र भन्तेलाई उनीहरूले मान्छन् तर उहाँको गुण, असल चरित्र आफूमा अनुकरण गर्नेतर्फ कसैले सोचेनन् ।

यही नै हो आजकाल धर्मप्रचार नभएको कारण । भगवान् बुद्धलाई खूब मान्छन् । उहाँलाई खूब पुज्छन् तर उहाँमा भएको विशेष गुणहरूमध्ये केही अंश मात्रको गुण आफूमा पनि होस् भनेर कसैको ध्यान जाँदैन । मात्र उहाँ महापुरुष हुनुहुन्छ भनेर प्रशंसा गर्ने हुन्छन् ।

सहनशीलता एक गुण भएझैं सारिपुत्र महास्थविरमा भएको अर्को एउटा गुण पनि उल्लेख गर्न चाहन्छु । उहाँ विहारमा बस्नुहुँदाखेरि सबै भिक्षुहरू बिहानै भिक्षाटनको लागि गइसक्नुभएपछि सबै कोठाहरू र विहार सफा छ कि छैन भनेर हेर्नुहुन्थ्यो, यदि सफा नभएमा सफा सुग्घर गरिदिनुहुन्थ्यो । ओछ्यान आदि मिलाई दिनुहुन्थ्यो । चर्पी सफा गर्नुहुन्थ्यो । अन्तमा उहाँ भिक्षाटनमा जानु हुन्थ्यो ।

चर्पी सफा गर्नेबारे उपदेश दिँदा यस्तो पनि कथा सुनाउने हो र ? यस्तो पनि धर्मकथा हुन्छ र भनी भन्छन् आजकाल कतै कतै । आजकाल ठूला-ठूला घर

हस्त्रुडु डडी आधुनलक ढंगले डसुठनु, धर सजलडुँठनु, डीठल डीठल खलनुठनु, सडल लुगल लगलडुँठनु, तर चरुडी डने डुडुडु रलखुठनु, सडल गडुँडनु । डलसलडु गरेर चरुडीडल डलनी रलखुने डलनी छैन । चरुडीडल डलशल डेखलनेगरी डुडुडु गरलरलखेकु हुनुठ । असलधुई गनुडलडुने र दुर्गनुधकु लेडु ललगेर चलडुलने अवसुथलडल हुनुठनु चरुडीडुहरु । चरुडी सडल डडन डने रुग डुँलने सडुडलडलनु हुनुठ ।

तुडुसुँले सलरलडुतुर डनुतेकल असल गुणहसुडुडुधुडे चरुडी सडल गनुँे वुडुवहलर डनल डललडुई असलधुई डनडनुँे गुणहसुडुडुधुडे एक हुे । डतलतलर डनल हलडुीले धुडलन डलन सकुनुडुडुठु । डलकुडुहसुले डनल डसडलरे धुडलन डलनु डसुडुरी छ । अतः सलरलडुतुर डलहलसुथवलरकल डुी डुी वलशुेडु दुई असल गुणहसुडुडुडुठु डुरेरणल ललनुठनु डनेर असल ललडुेकु छु ।

Dhamma.Digital

###

राहुल कुमारको असल चरित्र

अब म सिद्धार्थ कुमारको छोरा राहुल कुमार पहिले अज्ञानी भएको पछि असल बनेको कथा सुनाउँछु । बुद्धको गृहस्थीको बेलाको छोरा राहुल कुमार । भगवान् बुद्ध कपिलवस्तु जानुभएको थियो । त्यसबखतमा राहुल कुमार सात वर्षको थियो ।

भगवान् बुद्ध भिक्षाटनको लागि कपिलवस्तु प्रवेश गर्नुहुँदा यशोधरादेवीले झ्यालबाट हेरिरहनुभएको थियो । त्यसबखत राहुल कुमार पनि सँगै थियो । यशोधरादेवीले राहुल कुमारलाई भन्नुभयो - “ऊ त्यहाँ आइरहनुभएको छ नि पर्हेलो बस्त्र लगाइरहनुभएको, एकदम राम्रो अनुहारको शान्त मूर्ति तिम्रो बुबा हुनुहुन्छ । तिम्रो बुबासँग थुप्रै सम्पत्ति छ । तिमी गएर अंश लिएर आऊ ।”

“ए उहाँ मेरो बुबा हुनुहुन्छ ? त्यसो भए म जान्छु है आमा ।” भनेर राहुल गयो । राहुलले भगवान् बुद्धको हातको औंला समातेर भन्यो - “तपाईंको छाया धेरै शीतल रहेछ ।”

भगवान् बुद्धले सोध्नुभयो - “तिमी किन आएको ?

“मेरी आमाले पठाउनुभएको ।” किन ? “अंश लिएर आऊ भनेर तपाईंसँग धेरै सम्पत्ति छ रे ।” “ए अंश लिनको लागि तिमी आमाले तिमीलाई पठाएकी ?” हो, बुबा । “मसँग अरू त केही पनि छैन । यही पहेंलो लुगामात्र छ । तिमीलाई पनि पहेंलो लुगा लगाइदिन्छु म” यति भनी राहुललाई पनि बुद्धले पहेंलो लुगा लगाइदिनुभएर प्रव्रजित गराउनुभयो ।

श्रामणेर भएर बस्दाबस्दै, सात आठ वर्षको राहुललाई पनि अहंकार चढ्यो - मेरो बुबालाई भगवान् बुद्ध भनेर खूब सम्मान गर्छन् । मेरो बुबा त एकदम ठूलो महापुरुष बन्नुभएको रहेछ । बा बुद्ध, म बुद्धको छोरा हूँ । खूब चञ्चल अवस्था थियो उसको । कुरा गर्दाखेरि ख्याल नै रहेन उसलाई कस्तो बेला के कुरा गर्नुपर्छ भनेर । अलि अलि नमिलेको कुरा पनि गर्न थाल्यो । सारिपुत्र महास्थविरलाई राहुललाई तालिम गर्ने जिम्मा दिनुभएको थियो तर राहुलले आफ्नो गुरुलाई जति सम्मान गर्नुपर्ने हो त्यति गरेनन् । अनि भगवान् बुद्धकहाँ उसको व्यवहार बारे कुरा पुग्यो ।

भिक्षुहरूले भने - “भगवान् शास्ता ! राहुल कुमार तपाईंको छोरा तर उनमा अभिमान चढ्यो । कसैको पनि कुरा मान्दैन ऊ । केही भन्यो कि - “म को हूँ तिमीहरूलाई थाहा छ ? म भगवान् बुद्धको छोरा हूँ ।”

भनेर जवाफ दिन्छ । भो भगवन् ! उसलाई सम्झाइदिनु
प्यो नत्र त पछि उसलाई नियन्त्रण गर्न नै गाह्रो होला ।
धेरै चञ्चल भएको छ ऊ ।”

एक दिन भगवान् बुद्धले श्रामणेर राहुललाई बोलाउनु
भयो - “ए राहुल, हिँड, डुल्न जाऔँ जंगलमा ।” बुद्धले
राहुल कुमारलाई हात समातेर जंगलमा लानुभयो । साथमा
एउटा पानीले भरिएको लोटा पनि लानुभएको थियो ।
जंगलमा पुग्दा भगवान् बुद्धले देखाउनुभयो - “ए राहुल
यो के हो ?”

“लोटा हो” राहुलको जवाफ थियो ।

बुद्ध - यसमा के छ ?

राहुल - पानीले भरिएको छ ।

भगवान् बुद्धले आधा पानी फालिदिनुभयो । लोटालाई
चलाउनुभयो र सोध्नुभयो - अहिले के हो ?

राहुल - अहिले पनि लोटा नै हो । पहिले पानीले भरिएको
थियो अहिले आधा पानी छ । तपाईंले चलाउनु
हुँदाखेरि छप्लाङ्ग छप्लाङ्ग शब्द आउँछ, चञ्चल छ ।

बुद्ध - ए ! त्यसो हो ? तिमीलाई थाहा छ ?

राहुल - मलाई थाहा छ ।

बुद्धले लोटाको सारा पानी पोखाइदिनुभयो । फेरि

राहुल कुमारलाई सोध्नुभयो - ए राहुल ! अहिले के छ ?

राहुल - अहिले पनि लोटा नै छ ।

बुद्ध - के फरक छ त ?

राहुल - अधि पानी आधा थियो । अहिले पानी छैन, लोटा खाली छ ।

बुद्ध - राहुल ! पानीले लोटा भरिँदाखेरि लोटा गम्भीर छ । चलाउँदा त्यति आवाज आउँदैन । पानी चल्दैन अनि आधा पानी फालेर लोटामा आधा पानी हुँदा हल्लाउँदाखेरि खूब पानी चल्छ, चञ्चल छ । जम्मै पानी फालिसकेपछि खाली भयो होइन ?

“त्यसरी नै राहुल, झूठा कुरा गर्नुहुँदैन । अभिमान चढाउनुहुँदैन । मानिस खाली र खोक्रो हुन्छ । अरूले सम्मान गर्दैन अरूले पत्याउँदैन । तिमी कसैको विश्वासपात्र बन्न सक्दैनौ । अरूले वास्ता गर्दैन । अरूलाई मनपर्दैन ।” भन्ने कुरा राहुललाई भगवान् बुद्धले राहुलोवादसूत्र उपदेश दिनुभयो । (मज्झिम निकाय) राहुलोवाद सूत्र ।

राहुलले महसूस गर्‍यो - मलाई जंगलमा ल्याउनुभएर सम्झाउनुभएको अवश्य पनि कारण र रहस्य हुनुपर्छ । म चञ्चल थिएँ । मैले कुरा गर्दा अलिक ताल नमिलेको, बेढंगको कुरा गर्छु । अभिमानी भएँ । म अटेरी बनेँ । अरू भिक्षुहरूको अनि मेरो गुरु सारिपुत्र महास्थविरको कुरा पनि मान्न तयार भइन । भगवान् बुद्धले थाहापाउनुभयो होला मेरो व्यवहारबारेमा । त्यसैले मलाई सम्झाउनुभयो ।

फेरि अरूको अगाडि पनि सम्झाउनुभएन । एकलै जंगलमा ल्याएर सम्झाउनुभयो ।

सात आठ वर्षको उमेरको भएतापनि गल्ती महसूस गरेर उसले भगवान् बुद्धलाई भन्यो - “भो शास्ता, बुबा ! म अज्ञानी भएँ । मैले बुझें, तपाईंले यहाँ जंगलमा ल्याउनुभएर यो कुरा किन भन्नुभयो भनेर । तपाईंले मलाई असल शिक्षा दिनुभएको भन्ने मैले महसूस गरें । आइन्दा म ज्ञानी हुन्छु । अज्ञानतालाई त्याग्नै जान्छु । अब तपाईं नै भन्नुहोस्, विहारमा बस्दा बिहानदेखि बेलुकासम्म के गर्नुपर्छ ?”

भगवान् बुद्धले भन्नुभयो - “अरू धेरै कुरा छैन । तिमीले बिहानै उठ्नुपर्छ । बिहानै उठेर विहार सफा सुग्धर गर्नुपर्छ । कुचो लगाउनुपर्छ । पानी पनि ल्याएर राख्नुपर्छ । चर्पी पनि सफासुग्धर गर्नुपर्छ । गुरुहरूको पनि सम्मान गर्नुपर्छ । आफूभन्दा जेठा भिक्षुहरूको आज्ञा मान्नुपर्छ । उनीहरूको मान सम्मान गर्नुपर्छ । घमण्डी हुनुहुँदैन । म भगवान् बुद्धको छोरा हूँ भनेर तिमीमा घमण्ड चढेको छ । त्यस्तो गर्नुहुँदैन ।

राहुलले भन्यो - “भो भगवन् ! तपाईंको आज्ञा म शिरोपर गर्छु । अबदेखि म ज्ञानी हुन्छु ।” यति भनेर भोलिपल्टदेखि नै उनी बिहानै उठेर कुचो लगाउने, पानी भरेर राख्ने, गुरुहरूको सम्मान सेवा गर्ने गरी कर्तव्य

पूरा गर्न थाल्यो । राम्ररी असल बने ।

अरु त्यस्तै स-साना श्रामणेरहरू पनि छन् । भिक्षुत्व प्राप्तिको लागि तयार भएका श्रामणेरहरू । प्रव्रजित भएपछि बीस वर्ष नपुगेसम्म श्रामणेर बन्नुपर्छ । राहुल कुमारले बिहानै उठेर बढारकुँढार गरेको कारणले गर्दा अरु श्रामणेरहरूले काम गर्न छाडे । सफा गर्ने छँदै छ नि त्यो राहुल कुमार भनेर उनीहरू मस्तसँग अबेरसम्म सुत्ने गर्न थाले ।

यो खबर पनि भगवान् बुद्धकहाँ पुग्यो । बुद्धले सबै श्रामणेरहरू बोलाएर भन्नुभयो - “ए ! तिमीहरू कसरी अल्छी बनेको हँ ? हेर त, राहुल कुमार बिहानै उठेर कुचो लगाउने, पानी ल्याउने, सफा सुग्घर गर्ने, अनि गुरुहरूमा, आफूभन्दा जेठाहरूमा आदर सम्मान गर्ने काम सबै गर्ने गर्छन् । किन तिमीहरू अबेरसम्म सुतिरहने गरेको ? यस्तो बानी ठीक छैन । हेर राहुल कुमार कति ज्ञानी छ । सबैर उठेर गर्नुपर्ने जम्मै काम गर्छ । तिमीहरू कसरी बिग्रेको ? ती स-साना श्रामणेरहरूले भने - “भगवान् बुद्ध पनि पक्षपाती रहेछ । आफ्नो छोराको मात्र प्रशंसा गर्नुहुन्छ । त्यो राहुल कुमारले गर्दा भगवान् बुद्धले हामीलाई गाली गर्नुहुन्छ ।”

अन्य श्रामणेरहरूले राहुलको आदर्श सिक्नुभन्दा झन् उनीमाथि ईर्ष्या डाहमात्र गरे । भगवान् बुद्धले भन्नुभएको

ठीक हो भनेर स्वीकार नगरी “पखलास, खुट्टा समाएर पछार्छु” भनेर उनको गलतीमात्र खोज्नेतिर लागे तर पनि उनमा गलती भने पाउन सकेनन् । उनीहरू आफैँ हैरान हुनुपयो । त्यसपछि उनीहरूले षड्यन्त्र रचे ।

एक दिन राहुल कुमार बिहानै उठेर जम्मै काम सिध्याएर फेरि सुत्न गएछ, थकाइ लागेछ क्यारे । अन्य श्रामणेरहरू उठेर आउँदाखेरि राहुल कुमारलाई देखेनन् । विस्तारै गएर राहुल कुमारको कोठामा गएर हेर्न जाँदा उनलाई सुतिरहेको देखे । बल्ल ठीक भयो । अब बाहिर को धूलो ल्याएर छरिदिने । अहिलेसम्म सुतिरहेको छ । कुचो-सुचो लाएको छैन भनेर भगवान् बुद्धकहाँ गएर भन्ने भनी योजन बनायो ।

ती कुबुद्धिका श्रामणेरहरू भगवान् बुद्धकहाँ गएर भन्न लागे - “तपाईँ अहिले पनि आफ्नो छोरा राहुल कुमारको खुब गुणगान गर्नुहुन्छ । ऊ त बिहानै उठ्छ, सबै काम गर्छ, कस्तो ज्ञानी छ, उसबाट प्रेरणा लिनुपर्छ भन्नुहुन्छ । छैँ आज अहिलेसम्म उठेर आएको छैन । सुतिरहेको छ । बढारेको पनि छैन उसले ।”

भगवान् बुद्धलाई थाहा छ तिनीहरू ईर्ष्यालु भएर कुनियतले त्यहाँ आएको भनेर । थाहा हुँदाहुँदै पनि थाहा नपाएझैँ गरी प्रश्न सोधेर समस्या समाधान गर्ने बानी रहेछ भगवान् बुद्धको । त्यसैले यस घटनामा पनि राहुल

कुमारलाई बोलाउन पठाउनुभयो ।

ती श्रामणेरहरू मक्ख भए कि बल्ल बुद्धले राहुल कुमारलाई गाली गर्नुहुन्छ भनेर । उनीहरू राहुलकहाँ गएर भने - हे राहुल कुमार तिमीलाई बोलाएको छ भगवान् बुद्धले । उठ । राहुल उठेर भगवान् बुद्धकहाँ पुग्दा राहुललाई उहाँले सोध्नुभयो - हे राहुल ! आज तिमीलाई के भयो ? कपाल दुख्यो कि ? सन्चो छैन कि ? किन अहिलेसम्म नउठेको ?” “किन भगवन् ?” “आज कुचो लगाएको छैन रे । कोठामा, आँगनमा चारैतिर धुलैधूलो छरे । फोहोर छ रे ।”

राहुल कुमारले ती ठाउँहरूमा हेर्न गयो । न भन्दै चारैतिर जहाँ तहीं धुलैधूलो छ । उसले थाहापाइहाल्यो - त्यो सारा काम साथीहरूको हो । कुनियतले उनीहरूले गरेको हो । भैगो भन्दै कुचो लिएर जम्मै सफा गरेर आफ्नो कोठामा गयो । केही पनि बोलेन, चुपचाप रह्यो । मैले बिहानै उठेर बढारिसकेँ भनेर केही पनि गुनासो गरेन, झगडा पनि गरेन । उनले झगडा गर्न सक्थ्यो । अघि नै सफा गरिसकेको, पानी पनि राखिसकेको थियो । उनीहरूले नै धुलो छरिदिएको हो भन्न सक्थ्यो ।

तर, मूर्खहरूसित के झगडा गर्ने भनेर केही पनि नभनेर काम सकेर चुपचाप कोठामा गई बस्यो । त्यो

घटना देखेर ती ईर्ष्यालु श्रामणेरहरूले विचार गरे - यो राहुल कुमार विचित्रको रहेछ । हामीसित झगडा गर्न आएन नि । सबै सफा गरेर खुस्कको कोठामा गएर बस्यो । भएन अब किन ईर्ष्या गरेर उसित निहुं खोज्ने । अब हामी पनि ज्ञानी हुने । भोलिदेखि बिहानै उठेर हामी पनि कुचो लगाउने, सफा सुगंध गर्ने, पानी ल्याउने जम्मै काम गर्ने भनेर उनीहरूको मन बदलियो । बोध भयो मतलब उनीहरू असल बने ।

राहुल कुमार पनि पहिले अज्ञानी थियो । पछि भगवान् बुद्धको उपदेश सुनेर गल्ती महसूस गरी असल ज्ञानी बनेको हो । यसो हुनु साधारण कुरा होइन । एउटा चमत्कार नै हो भन्नुभयो ।

राहुल कुमार अज्ञानीबाट असल भएर नै उसको आदर्शले गर्दा अन्य श्रामणेरहरू पनि असल बने । यस्तै नै हो शिक्षा दिने भनेको जुन साह्रै महत्त्वपूर्ण छ ।

त्यसैले यस्ता असल हुने भएका कथाहरूमात्र संकलन गरेर यो किताब लेखेको छु । यो काम लाग्ने कुरा हो । असल शिक्षाबाट असल मान्छे बन्नुपर्छ । खालि कथा पढ्ने तर शिक्षा लिने र असल हुने काम भने टाढै कै कुरा भएको छ । आजकाल शिक्षा भनी खूब पढ्छन् । राम्रो भनी खूब सुन्छन् तर त्यसबाट शिक्षा लिन हिचकिचाउँछन् । यो कस्तो वातावरण आएको ? कस्तो जमाना आएको अहिले ?

###

(४१)

असल बुद्धि

मनुष्यजीवन असल पार्नको लागि अर्कोभाषामा भन्ने हो भने जीवन रमाइलो र सुखमय हुनको लागि आज भोला पैसा चाहिन्छ र असल बुद्धि चाहिन्छ, विद्वान् हुनुपर्छ, अनि असल साथी चाहिन्छ । यी चार बुंदाहरूबारे भगवान् बुद्धले पनि भन्नुभएको छ । मनुष्यजीवन सुखमयको लागि नभै नहुने कुरा पैसा पनि हो ।

यस दुनियामा पैसामात्र भएर पुग्दैन सम्यक्दृष्टि र असल बुद्धि हुनु पनि अति आवश्यक हुन्छ । बुद्धको शिक्षामा यी दुइवटा कुरा धेरै महत्त्वपूर्ण रहेको छ र काम लाग्ने भएको छ । यी दुइवटा बुंदाहरू राम्रो भएतापनि, उपयोगी भएपनि सारावर्गको जीवनमा जस्तै राजनैतिक क्षेत्रमा, धार्मिक जीवनमा पनि यसको समुचित प्रयोग भएको देखिँदैन ।

अब यहाँ मैले बुझेअनुसार सम्यक्दृष्टि र असल बुद्धि (विवेकबुद्धि) बारे बताउने प्रयत्न गर्दछु । सम्यक्दृष्टिको संक्षिप्त अर्थ हो जुनसुकै कुरामा पनि गलत तरिकाबाट अर्थ न सम्झी ठीक तरिकामा बुझिलिनु, गलत फहमी भएको खण्डमा कलह उत्पन्न हुन्छ अनि अशान्ति हुन्छ ।

सम्यक्दृष्टि भएको व्यक्तिले राम्रोसँग विचार नगरिकन तुरुन्तै विश्वास गर्दैन । त्यस्ताले सही ढंगले बुझ्ने गर्छ । जस्तै वैज्ञानिकले आफूले अनुभव नगरिकन सुनेको भरमा विश्वास गर्दैन । स्वच्छ र स्वतन्त्र चिन्तन भएन भने सम्यक्दृष्टि हुन गाह्रो पर्छ । यी दुई कुरा नङ र मासुजस्तै घनिष्ठ भएका साथी हुन् । कहिले कहिले समाजमा बसेर अनुभव गर्दाखेरि सम्यक्दृष्टि नभएपनि असल बुद्धि (विवेकबुद्धि) ले काम दिइरहेको देखिन्छ । यो कुरा सम्झाइदिनको लागि केही घटनात्मक कथा प्रस्तुत गर्दछु ।

एउटा देशमा एकजना राजा बिहानै स्वच्छ हावा, हरियो जंगल, पहाड र बगैँचामा फूल फुलेको देखेर मन आनन्द पार्न दरबारको झ्यालबाट हेरिरहनुभएको थियो ।

त्यही बेला एकजना अरघोरी भिखारी झुत्रो लुगा लगाई, लौरो टेकी दरबारमुनिबाट आइरहेको थियो । राजाको आँखा त्यस भिखारीतिर पयो । अनि राजाले विचार गरे - “आज बिहानै अलछिन भिखारीलाई देख्न पयो, विष्णुक भयो, भनी रिसाएर हत्तरपत्तर टाउको झ्यालबाट भित्र लान लागेको त चौकोसको सिलिङमा ठोकेर टाउकोमा नै प्वाल पयो र रगत निस्कन थाल्यो । राजालाई बलिरहेको आगोमा घ्यू थप्ने जस्तै रिस झन् बढ्यो र विचार गरे, “साँच्चै नै अलछिना चण्डाल भिखारी परेछ यो, उसलाई देख्नासाथै टाउको फुट्यो । उसलाई कहाँ बाकी राख्ने भनी सोचेर सिपाहीलाई आदेश दिए -

त्यो भिखारी-लाई समातेर ल्याऊ ।”

सिपाहीहरू गएर समातेर भिखारीलाई राजासमक्ष ल्याइदियो । राजाले आज्ञा भयो - ए चण्डाल, आज बिहानै तेरो अनुहार देख्नुपरेको ले मेरो टाउको ठोकेर प्वाल प्यो । त्यसैले तँ अलछिना मर्ने भइस् । यति भनी सिपाहीहरूलाई हुकुम दिए - “यो भिखारीलाई शम्शानमा लगी टाउको काटिदेओ ।”

त्यो भिखारी त निक्कै असल विवेक बुद्धि भएको रहेछ । मतलब स्थानोचित प्रज्ञा रहेको मान्छे रहेछ । पढेलिखेको पनि रहेछ । केही कारणवश भिखारी बन्न पुगेको रहेछ । उसले विचार गयो - “सम्यक्दृष्टि नभएको राजालाई एउटा पाठ सिकाएर मात्र मर्छु । म त मर्ने नै भएँ । सम्यक्दृष्टि नभएपनि असल बुद्धि भएको भए अवश्य सुध्रिन्छ कि । मतलब बाङ्गो दृष्टि सोझो हुन्छ कि । यसरी विचार गरी त्यो भिखारीले हात जोडी प्रार्थना गयो - “महाराज ! म त अभागी मर्ने भएँ - मेरो अन्तिम इच्छा एउटा कुरा पोख्न पाउँ कि ?”

राजा सम्यक्दृष्टि नभएको भएपनि असल विवेक बुद्धि भएको रहेको ले विचार गरे - “मर्ने लागेको मान्छेको इच्छा पूरा गरिदिनुपर्ला, ल ! ल ! तँ के भन्न चाहन्छस् भन ।”

भिखारीले भन्यो - “महाराज ! आज मेरो अनुहार देखेर महाराजको टाउकोमा प्वाल प्यो । म पनि आज

बिहानै सरकारको अनुहार देखेको ले मेरो ज्यान जान लाग्यो । अब भन्नुस् हामी दुइजनामध्ये को बढी चण्डाल र अलछिना भयौं ।”

भिखारीको कुरा सुनेर राजा अकमक्क परे । एकछिनपछि राजाले विचार गरे - “यो भिखारी त मामूली साधारण व्यक्ति होइन रहेछ । निक्कै साहस र धैर्य भएको रहेछ । मलाई नै शिक्षा दिन सक्ने । उसले भनेको कुरा ठीक छ । उसको अनुहार देखेको ले मेरो टाउको फुट्यो भने मेरो मुख देखेर उसको पनि ज्यान जान लाग्यो । मेरो दृष्टि बाङ्गो भएको ले भिखारी भनी मनमा असन्तोष आएको हो । ममा भएको मिथ्यादृष्टिले गर्दा नै मेरो टाउको प्वाल परेको सिवाय मेरै दोष हो उसको दोष होइन ।” यसरी विचार गरी राजाले भने - “भैगो तिमी नमर्ने भयौं । तिम्रो कुरा राम्रोमात्र होइन न्यायपूर्ण छ । अब तिमीले मागेर खान पर्देन । तिमीलाई घर एउटा पनि दिन्छु । काम गरेर खान खेत र ज्यावल तथा बीउ पनि दिन्छु । तिम्रो असल बुद्धि देखेर म प्रभावित भएँ, खुसी छु ।”

यो कथाले यही शिक्षा दिन्छ कि समयकदृष्टि नभए पनि असल विवेक बुद्धि भएको ले अशान्ति भएन, शान्ति भयो । राजाको समयकदृष्टि नभएको ले भिखारी अलछिना भयो तर असल बुद्धि भएको ले भिखारीलाई अभयदान मात्र होइन उसको जीवन को संरक्षक पनि बने । ##

सुखी दाम्पत्य - जीवन

गौतम बुद्धले प्रचार गर्नुभएको धर्मको उद्देश्य सिंगै निर्वाण लाभ गर्नमात्र होइन न त मरेपछि स्वर्ग जानको लागि नै, परन्तु यो वर्तमान जीवन सुखपूर्वक र निष्कलंकपूर्वक यापनको लागि हो । मान्छे सजिलै ज्ञानी र असल भएर मात्र, सहनशील भएर मात्र जीवन सुखमय हुने होइन । एकलैमात्र सुखपूर्वक बस्ने पनि बुद्धको शिक्षा होइन । हुन त कलह गर्ने मानिससँग बस्नुभन्दा एकलै बस्न जानु उत्तम भनी बुद्धले भन्नुभएको कुरा पालिसाहित्यमा उल्लेख भएको पाइन्छ । तैपनि धेरैजसो मानिसको चाहना एकलै नबसिकन तीन चारजनाको समूहमा बस्नु नै रमाइलो हुने हो । आपसमा विचार र मन मिलेन भने मानिसबीचमा त के दाम्पत्यजीवनमा पनि कलह उत्पन्न हुन्छ । साँचो एउटामात्र लिएर बस्दा आवाज आउँदैन । दुई तीनवटा साँचोको झुप्पा भएमा शब्द आउँछ भनेजस्तै विसिद्धिको मानिससँग बस्नुप्यो भने कलह हुन्छ, झगडा उत्पन्न हुन्छ ।

बुद्धको शिक्षाले धेरैजसो गृहस्थजीवन सुखमय गर्नको लागि बाटो देखाएको छ । मानिसहरूले अज्ञानतावश दुःखबाट मुक्त हुनको लागि स्वास्नी, छोराछोरी आदि परिवार त्याग्गरी भिक्षु बन्नुपर्ने भन्दछन् । थेरवाद बुद्ध

धर्मअनुसार (पालिसाहित्यअनुसार) निर्वाण सुख प्राप्त गर्न भिक्षु बन्नुपर्छ भनी उल्लेख भएको पाइन्छ तर बुद्धको धर्मले त्यस्तो भनिएको देखिँदैन । बुद्धको शिक्षाले त यो वर्तमान जीवन असल बनाएर तालिम गरेर निस्वार्थ सेवाभावले कर्तव्य पालन गर्ने बाटोमात्र देखाएको छ किनभने धेरै जसो मानिसहरू गृहस्थजीवनमै बस्न इच्छा राखेका हुन्छन् । त्यसैले बुद्धको शिक्षा र धर्म धेरैजसो गृहस्थजीवन सुखमय बनाउनको लागि हो । यो कुरा बुझ्नको लागि बुद्धकालीन आदर्श र असल गृही दाम्पत्य जीवन र चरित्र प्रस्तुत गर्दछु । जीवन अद्भुत र आश्चर्यमय छ ।

कथाअनुसार दम्पतीको नाउँ हो नकुलपिता र नकुलमाता । उनीहरूको एउटा छोरा थियो नकुल नामको । ऊ सारै असल स्वभावको ज्ञानी व्यक्ति छ । उसको स्वभाव अरुको उपकार गर्न चाहने असल चरित्र भएको हुनाले ऊ सबैको प्रिय बनेको छ । एकलो छोरा असल र ज्ञानी नकुलपुत्र भएको नाताले आमा बुबाको नाउँ पनि नकुलमाता, नकुलपिता भनी प्रचार भयो ।

उनीहरू दुबैको जीवनमा कहिले पनि झैझगडा हुँदैनथ्यो । उनीहरू नङ र मासुजस्तै मिलेका थिए । यो कुरा नकुलमाता उपासिकाले बुद्धलाई भनेको घटनाले बुझिन्छ । उनीहरूको जीवनी पढ्दा दुबैजना भगवान्

बुद्धकहाँ बराबर गइकन धर्मउपदेश सुन्न जाने थिए ।

एक दिन नकुलमाता भगवान् बुद्धसमक्ष गएर वन्दना गरी एक छेउमा बसी सुख दुःखको कुरा गरिरहिन् । अनि हात जोडिकन नकुलमाता उपासिकाले भनिन् - “भन्ते ! एक दुइवटा मनको कुरा पोख्न चाहन्छु, हुन्छ ?”

बुद्धले भन्नुभयो - “हुन्छ, के भन्न चाहेको भन ।”

नकुलमाताले भनिन् - “मेरो बैस नपुग्दै मलाई मेरो आमाबुबाले विवाह गरिदिनुभयो । आमाबुबाको वचनलाई उल्लंघन किन गरुं भनी मन नलागी नलागी गए । मेरो पति त सारै ज्ञानी र असल हुनुहुन्छ । असल देउताजस्तै परेछ । देउता थरी थरी प्रकारका हुन्छन् - जस्तै, क्रोधी, अरूलाई दुःख दिने । मन कमजोर मानिसहरूलाई सपनामा गई आफूलाई बलि चढाई रगत पिलाई देऊ भन्ने खालका हुन्छन् । मेरो पति त साक्षात्कार रूपमा अरूको उपकार गर्ने देउता पो रहेछ । उहाँका साथीहरू पनि उतिकै असल स्वभावका रहेछन् । न चाहिने कुरा केही गर्नुहुन्न । सुनाउँदैन पनि । वहाँ छिमेकी सबैलाई मन पर्छ । मलाई विवाह गरिदिएको झन्दै ३० (तीस) वर्ष हुन लाग्यो छोरा एकजना पनि जवान भइसक्यो । खूब असल स्वभावका भएको ले हामीबीच कहिले पनि कलह हुँदैन । मेरो श्रीमान्ले कहिले पनि मेरो चित्त दुख्नेगरी कुरा गर्नु हुन्न । मेरो मन दुख्ने गरी कुनै काम पनि गर्नुहुन्न ।

तसर्थ मेरो जीवन त दिव्य भन्नुपर्दा अत्युक्ति न होला । त्यस्तै म पनि कहिल्यै मेरो श्रीमान्को चित्त दुख्ने गरी कुरा गर्दिन । मन नलागी नलागी यहाँ आएको त मलाई त आशातीत सारै रमाइलो लागिरहेछ ।”

भगवान् बुद्धले सोध्नुभयो - “अरू पनि केही भन्नु छ कि ?”

नकुलमाताले भनिन् - “भन्ते ! भो शास्ता ! मेरो भन्न चाहेको कुरा बाकी नै छ । मेरो इच्छा एउटा छ । मैले चिताएभन्दा असल पति पाएं । त्यसैले खूब रमाइलो सँग जीवन बिताइरहेको छु । तसर्थ यो मेरो वर्तमान जीवनमा मात्र असल पतिसँग बसेर पुग्दैन । मरिसकेपछि अर्को जन्ममा पनि यही असल पति नकुलपितासँगै जन्म लिएर बस्ने इच्छा छ । यो मेरो इच्छा पूरा हुन्छ ?”

बुद्ध एकछिन चुपलाग्नुभयो र विचार गर्नुभयो - “यिनीहरूको जीवन त सही असल गृही जीवन हो । यस्तै असल जीवन अरू अरूको पनि हुनुपर्छ । फेरि फेरि जन्म लिने इच्छा नगर्नु न भनिकन घुमाएर बताउनुहुन्छ - “यदि यस्तै आफूलाई मनपर्ने असल पतिसँग पछि पनि बस्ने इच्छा हो भने चार पाँचवटा कुरा पूरा गर्नुपर्छ । जस्तै - नमरुंजेलसम्म अहिलेजस्तै तिमीहरू दुबैजनाको चरित्र, रहनसहन उस्तै हुनुपर्छ, रति पनि फरक हुनुहुँदैन । विचार एउटै हुनुपर्छ । बांचुंजेलसम्म अर्थात् जिन्दगीभर

कुनै फरक हुनुहुँदैन । अहिलेसम्म धर्मप्रति दुबैजनाको जुन श्रद्धा छ त्यो पनि फरक हुनुहुँदैन । अरू जहान परिवार-हरूमा पनि त्यति नै असल गुणहरू भएको हुनुपर्छ ।

नकुलमाता उपासिकाले भनिन् - यसरी गुण सम्पन्न भएको खण्डमा मलाई मनपर्ने यही पतिसँग पछि पनि सँगै बस्न पाउने भए कि भो शास्ता ! तपाईंले भन्नु भएको शर्तहरू म पालन गर्न तयार छु । रतिभर पनि फरक हुनेछैन । यति भनी प्रतिबद्ध भई खुसी भई उनी घर गइन् ।

अब यहाँ विचार गर्नुपर्ने कुरा के भने, बुद्धले ती नकुलमाताले मरिसकेपछि पनि त्यही नकुलपितासँगै जन्म लिन पाऊँ भनी प्रार्थना गर्दा - फेरि जन्म लिन नपर्ने निर्वाण सुख प्रार्थना गर नभनी चारवटा शर्त पूरा भए तिप्रो इच्छा पूर्ण हुन्छ भन्नुभयो । यस कुराले के बुझिन्छ भने बुद्धको व्यावहारिक बुद्धि र गुण साधारण होइन भन्ने देखिन्छ । बुद्धले सधैं निर्वाणको कुरा भन्नुहुन्छ । सूत्रपिटक पढ्दाखेरि धेरै जसो यो वर्तमान जीवन सुखमय र असल हुनुपर्ने तथा निष्कलंक जीवन निर्वाह गर्न सक्ने कुरामात्र भन्नुहुन्थ्यो । निर्वाण लाभ गर्नु सजिलो कुरा होइन । तृष्णाबाट मुक्त नभएसम्म निर्वाण लाभ गर्न सक्दैन । मानिस शुद्धरूपमा निस्वार्थी हुनुपर्छ किनभने धेरै मानिसहरू विवाह गरेर बालबच्चाहरू पालन पोषण गरी

गृहस्थजीवन बिताउने हुन् । वैराग्य र त्यागी जीवनबाट टाढा रहने छन् । हुन त वैरागीभाव र त्यागचित्तले गृहस्थजीवनमा पनि सुखमय जीवन यापन गर्न सजिलो हुनेछ ।

अब मर्न लागेको पतिलाई नकुलमाताले कसरी बचाइन् भन्नेतिर चर्चा गरौं । कसरी मर्न लागेको आफ्नो पतिलाई उनीले आफ्नो सत्य धर्मद्वारा, असल चरित्रद्वारा बचाइदिइन् ।

नकुलपिता बिरामी भयो । नकुलमाताले नामी नामी वैद्यहरू बोलाएर ल्याइन् । रोग झन् झन् चर्को भएर आयो । वैद्यहरूले उनको आशा मारी उपचार नगरी छोडेर गए । उनीहरूको औषधीले काम आएन । वैद्यहरूले उपचार गर्न छाडिसकेपछि बिरामीको मनोबल खस्नु त स्वाभाविक नै भयो । नकुलपिताको अनुहारमा अँध्यारो देखिन थाल्यो । उसले विचार गर्न थाल्यो - “अब म बाँच्दिन ।” अनि पछि नकुलमातालाई बोलाई भन्यो - “मेरो त अन्तिम समय आयो ।”

आफ्नो पतिको अनुहार अँध्यारो भएको देखेर नकुलमाताले विचार गर्न थालिन् - “अवश्य पनि मेरो श्रीमान्को आयु क्षय भएको छैन । मैले सत्य कर्मद्वारा वहाँलाई जिउँताइदिन्छु । बिरामी नहुने को छ ? वैद्यहरू भनेका त अनुमानले मात्र उपचार गर्नेहरू त हुन् नि ! मैले सत्य र मैत्रीरूपी औषधीले मेरो पतिको रोग निको

पारिदिन्धु” यति कल्पना गरी मन हलुंगो हुने गरी नकुलमाताले भनिन् - “भो स्वामी ! मनमा कुनै आशा र पीर लिएर मनुहुँदैन । बिरामी हुँदाखेरि मन आनन्द पार्नुपर्छ । चिन्ता र पीर लिनुहुँदैन । एक दिन त मनुपर्छ भनी हामीले भगवान् बुद्धबाट बारंबार उपदेश सुनेको भुल्लुहुँदैन । शायद तपाईंको मनमा यस्तो पनि पीर भयो होला कि मेरी स्वास्नी नकुलमाताले म मरेपछि घर परिवार सम्हाल्न सक्दैन कि, बाल बालिका अनाथ हुने हुन् कि । यस्तो मनमा राख्नुहुँदैन । म निर्बल हैन । म कमाउन सक्छु, घरका सबै काम गर्न सक्छु ।

शायद तपाईंको मनमा यस्तो पनि आशंका र पीर रह्यो कि यी नकुलमाता अर्कै लोग्नेसँग पोइल जान्छिन्कि । यसबारे पनि बिलकुल धन्दा मान्नुपर्दैन ।

शायद यस्तो पनि मनमा कुरा उठेकोहोला कि नकुलमाता भगवान् बुद्धकहाँ जान्दैनन् कि । शीलपालन गर्दैनन् कि । भो स्वामी ! यस्तो केही पनि पीर लिनु पर्दैन । मन आनन्द पार्नुस् ।”

नकुलमाताको तर्फबाट भरोसापूर्ण कथन सुनेर नकुलपिताको अनुहारमा तेज आएको देखिन थालियो । कति दिन भइसक्यो निद्रा नलागेको । नकुलमाताले कपालमा हात राखी मैत्रीपूर्वक सत्य कुरा सुनाउँदै रहँदा नकुलपिता निदाए । केहीबेरपछि आँखा खुल्यो र भोकलाग्यो

भनी कराउन थाल्यो । कति दिन भैसक्यो भोक नलागेको । उसलाई उचित झोल पदार्थ पिलायो । एकदम असमर्थ भएको मान्छेजस्तो लाग्यो । तीन चार दिनपछि उठ्न थालियो । लौरो टेकेर हिँड्न थाल्यो । एक हप्तापछि भगवन्कहाँ जान हतार गर्‍यो । नकुलमाताले पर्खनुस् बलियो भएको छैन, नजानुस् भनेपनि उनीको कुरा सुनेन ।

एक दिन भगवान् बुद्ध सुंसुमार गिरि नामक नगरको नजिकै एउटा बस्तीमा बसिरहनुभएको थियो । भरखरै रोगबाट छुटेको नकुलपिता उपासक लौरो टेक्दै सकी-नसकी गौतम बुद्धसमक्ष पुग्यो । त्यहाँ पुगेर बुद्धलाई वन्दना गरेर एक छेउमा बस्यो ।

बुद्धले सोध्नुभयो - “अब त आराम भयो उपासक ?”

नकुलपिताले भन्यो - “भन्ते, सञ्चो त भयो तर अलि दुर्बल छु ।”

बुद्धले भन्नुभयो - “बलियो नहुँदै पनि सकिनसकी किन आउनुभएको त ?”

नकुलपिताले भन्यो - “भन्ते ! तपाईंकी उपासिका मेरी पत्नी तपाईंको उपदेशअनुसार मैत्रीचित्तले सत्यवचन द्वारा मनै हलुका हुनेगरी एकदम नरम र मीठो वचनले मलाई सेवाटहल गरेर मेरो पीर र चिन्ता हटाइदिएको ले म मृत्युबाट बचें । वैद्यले निराश भएर औषधी गर्न छोडिसकेको मलाई उनले निको पारिदिएको कुरा तपाईं

सामु पोख्न साह्रै उत्सुक भएको ले मात्रै सकिनसकी यहाँ आएँ ।”

गौतम बुद्धले सोध्नुभयो - “उपासक ! तपाईंकी श्रीमतीले कसरी सेवागरिन् त तपाईंको ?”

नकुलपिताले भन्यो - “भन्ते ! मलाई रोगले साह्रै च्याप्यो, शरीरको मासु र रगत सुके । शरीर कमजोर हुँदा मन पनि दुर्बल भयो । बाँच्ने आशा रहेन । मनको शक्ति हरायो । मनमा अनेक नचाहिँदो पीर चिन्ता बढ्न थाले । ठूला-ठूला वैद्यहरू बोलाइए । असल बहुमूल्य औषधीहरू खाए उनीहरूले तर, ती औषधीले पनि मलाई छोएन । अनि वैद्यहरूले रोग निको हुँदैन, आशा नगरे पनि भयो भनेर मलाई छोडेर गए । यो कुरा सुनेदेखि मेरो शिर झन् झुक्यो । मन खल्लो भयो । बाँच्ने आशा रहेन भनेर निराश भएँ । अनि मरेपछि यो घरमा के हुने होला भनेर नानाप्रकारका नचाहिँदा पीरहरूले मलाई सताउन थाल्यो । फलस्वरूप झन् झन् रोग बढ्यो ।

तर, म त्यसरी सिकिस्त हुँदा पनि तपाईंकी उपासिका अलिकति पनि निराश भइनन् । मन बलियो पारेर धैर्यपूर्वक झन् राम्रोसँग सेवा गरिन् उनले । वैद्यले बाँच्दैन भनेको भनेर निराश भएर सेवाटहल गर्नमा कति पनि फरक गरिनन् । मलाई भरोसा दिएर, मन हलुका हुने कुरा गरेर साहस र धैर्य दिन थालिन् ।

यसरी तपाईंकी उपासिकाको स्नेहपूर्ण सत्यवचन सुनेर मेरो शरीर मन दुबै हलुका भयो । वैद्यहरूको असल र कीमती औषधीहरूले मलाई नछोएपनि तपाईंकी उपासिकाको सत्यवचनरूपी कीमती औषधीले मेरो रोग निको पायो । तपाईंसमक्ष यो कुरा जाहेर गर्न उत्सुक भएको ले शरीरमा बल नभएतापनि लौरो टेकेर तपाईंको दर्शन गर्न आएको छु ।”

ती कुरा सुनिसकेपछि गौतम बुद्धले भन्नुभयो - “नकुलपिता उपासक ! तपाईं भाग्यमानी पुरुष हुनुहुन्छ । तपाईंको पुण्य बलियो छ । नकुलमाताजस्ती उपासिका सुलक्षणले युक्त दया र करुणाले सम्पन्न आफ्नो पतिव्दो हितसुखको लागि चाहे जति प्रयत्न गर्न सक्ने ज्ञानवती, आज्ञाकारी र इमान्दार पत्नी पाउनुभएको छ । यस्ती शीलवती पत्नीको साथमा जीवन निर्वाह गर्न पाउनु कम महत्त्वको कुरा होइन । तपाईंले कुनै कुराको पनि पीर लिनुपर्दैन । तपाईंकी श्रीमती साँच्चिकै असल स्वभावकी, धर्मको मर्म बुझेकी, कर्तव्य पालन गर्ने भित्री दिलदेखि नै मैत्री चित्त भएकी गृहलक्ष्मी छिन् । अत्युत्तम नारी सहधर्मिणी पाउनुभएको मा सन्तुष्ट हुनुहोस् ।”

भगवान् बुद्धबाट आफ्नी पत्नीको प्रशंसा सुनेर नकुलपिता खुसी हुँदै घर फर्के । प्रस्तुत बुद्धकालीन असल दम्पतीको घटनाबाट पीर र चिन्ताबाट टाढा हुन सकेमा दीर्घायु हुन सकिँदोरहेछ भन्ने प्रमाणलाई बुझ्न सकिन्छ ।

###

(५५)

आफूदेखि आफै दिक्क

दिक्क नभएका मानिस फेलापार्नु सजिलो छैन । दिक्क नहुनेहरू त महात्माहरूमात्र होलान् । धेरैजसोलाई दिक्क लाग्छ होला । पैसावालालाई र पैसा नभएका दुबै थरी मानिस दिक्क हुन्छन् होला । दिक्क हुनाको कारण दुइटा छन् -

- क) आफू ठीकसँग तालिम नभएको, अर्को भाषामा भन्ने हो भने मान्छे असल बन्न नसकेको ।
- ख) बाहिरी वातावरण ठीक नभएको अर्को भाषामा भन्ने हो भने आधारभूत आवश्यकता पूर्ति नहुनु र आफूसँग बस्ने मानिसहरू ठीक नभएको र तालिम नभएको ।

ध्यानगुरुहरूको कुरा सुन्दाखेरि विषयनाध्यान राम्रोसँग अभ्यास गरेको खण्डमा दिक्क हुँदैन रे ! दिक्क नहुने ध्यानगुरुहरू यस्ता खालका हुन्छन् जस्तो कि सामाजिक काम केही नगर्नेहरू, व्यवस्थापनको केही पीर र चिन्ता नभएको जंगलमा एक्लै बस्न गएपनि दिक्क हुनुपर्दैन भनिन्छ । जस्तै कि भगवान् बुद्ध पारिलेय्यकवनमा एक्लै बस्नुहुँदा हात्ती र बाँदरले सेवा गरेको कुरा पालिसाहित्यमा

उल्लेख भएको पाइन्छ, तर आफू तालिम भएन र असल बन्न सकेनभने जंगलमा पसेपनि दिक्क भएरै बस्नुपर्ने हुन्छ होला ।

मैले दिक्क नभएका दुइजना ध्यानगुरु देखें - बर्माका महासी सयादो (महास्थविर) र सत्यनारायण गोयन्का । उहाँ दुबैजनालाई कुनैप्रकारको बारेमा पीर र चिन्ता रहेन । वहाँहरूमा कुनै चीजको कमी छैन । सबै आवश्यक वस्तु चाहिएको खण्डमा जिम्मा लिइकन पूर्ती गर्नेहरू जस्तो लाग्छ । यसबारेमा सुनेको उहाँहरूलाई दिक्क हुन नपरेको जस्तो लाग्छ । यसबारेमा सुनेका बर्माको घटना प्रस्तुत गर्न चाहन्छु ।

महासी सयादो (महास्थविर) दिवंगत हुनुभयो । त्यसपछि महासी सयादोको उत्तराधिकारीको रूपमा ऊ पण्डिताभिवंश महास्थविर मनोनीत हुनुभयो । उहाँ अनुशासनमा कडा हुनुहुन्थ्यो । केही वर्षपछि अकस्मात् वहाँ महासी ध्यानकेन्द्र छोडेर जानुभयो । धेरै महिनासम्म पत्तै लागेन । मलतब महासी ध्यानकेन्द्रमा व्यवस्थापक समितिसँग वहाँको विचार मिलेन ।

केही महिनापछि एकजना दाताले पण्डिताभिवंश महास्थविरलाई ठूलो परिमाणमा एक ठूलो घरसहित जग्गा दान दिइयो । अहिले उहाँले नयाँ ध्यानकेन्द्र संचालन गरिरहनुभएको छ । मलतब उहाँलाई पनि दिक्क भएको

देखिन्छ ताकि पूर्व ध्यानकेन्द्र नै छोड्नुभयो, तर अहिले रात्रि भयो ।

भगवान् बुद्धलाई कुनैप्रकारको पीर चिन्ता थिएन, तैपनि तालिम नभएका, अनुशासन नभएका, असल नभएका भिक्षुहरूले गर्दा दिक्क भएको घटना पालिसाहित्यमा उल्लेख भएको प्रमाण छ । घटना के भने - एकै थरी नियममात्र अध्ययन गर्ने र पालन पनि गर्ने कट्टर भिक्षु र अर्को उपदेशमात्र दिने (कथा भन्ने) भिक्षुहरूबीच अहंकारले होश गुम्दा कलह र झगडा उत्पन्न भयो । सानो कुरामा असमझदारो भएको थियो ।

यो कुरा भगवान् बुद्धले थाहापाउनुभयो । अनि उहाँ स्वयं झगडालु भिक्षुहरूकहाँ जानुभई झगडा गर्नु राम्रो छैन । झगडा नगर, मिलेर बस भनी सम्झाउनुभयो तर जांशमा होश गुमेका झगडालु भिक्षुहरूले बुद्धको कुरा सुननन् र मानेनन् । अटेरी भएरै रहे । अनि बुद्ध (दिक्क भएर) खुरुक्क जंगलमा गएर एकलै बस्नुभएको कुरा पालिसाहित्यमा उल्लेख भएको पाइन्छ ।

फेरि अर्को एक घटना भएको छ । तालिम नभएका, असल नभएका, ५०० (पाँच सय) गाउँलेहरूलाई सारिपुत्र महास्थविरले भिक्षु बनाई भगवान् बुद्धकहाँ ल्याउनुभयो । त्यहाँ पुग्नासाथै उनीहरू आ-आफ्नो बस्ने ठाउँ खोज्नमा व्यस्त थिए । हल्लाखल्लाले धेरै आवाज आउन थाल्यो ।

त्यस बेला भगवान् बुद्धले भन्नुभयो - ए सारिपुत्र ! माष्ठा मारुणं ठाउँमा पोडेहरू कराउनेजस्तो कराएको को नि ? (केवट्टो विय करायति) ।

सारिपुत्र महास्थविरले भन्नुभयो - अशिक्षित गाउँलेहरू भिक्षु बनेर आएका हुन् ।

बुद्धले भन्नुभयो - विहारमा नबस्नेलाई बाहिर जाऊ भनी धपाइदिनु । त्यस बखत भगवान् बुद्ध ध्यानमा बसिर हनु भएको थियो । उहाँलाई बाधा भयो होला । त्यसैले होला ध्यानकेन्द्रमा ठाउँ ठाउँमा “आर्यमौन” भनेर लेखि-राखेको । यहाँ दिक्क लागेको हो कि के हो भन्न अठ्यारो छ । शायद भगवान् बुद्धलाई दिक्क लाग्यो भन्नु उचित छैन कि ? अरु के शब्द प्रयोग गर्नु उचित होला । पालिसाहित्यमा उल्लेख भएअनुसार अर्हन्तहरूलाई संवेगमात्र अनुभव हुन्छ रे । दिक्क लाग्यो भन्नु धेरै जनाले उचित मान्दैन । त्यस्ता दिक्क शब्द प्रयोग गर्नुपर्दा संकोच लाग्छ, तर बाहिरी वातावरण दूषित हुँदा दिक्क हुने कुरा नभनी सकिन्न । भौतिक र मानसिकताका (आध्यात्मिक) बीच नङ र मासु जस्तै सम्बन्ध रहने हुन्छ ।

अँ, आफूदेखि आफैँ दिक्क लागेको कुरा लेख्न लागेको त अरुलाई दिक्क लागेको कुरा पो चर्चा भइरह्यो । यही त हो मानिसको कमजोरी !

अब जाऊं, मलाई किन आफूदेखि आफैँ दिक्क

लागेको कुरातिर । म अरूलाई उपदेश दिने (मान्छे) भिक्षु । उपदेश दिँदाखेरि धेरैजसो शान्तिको लागि सहनशील हुनु राम्रो हुन्छ । रिसालु र क्रोधी हुनुहुँदैन । रिस नउठे हुन्थ्यो । यस्तो भन्नु त खूब सजिलो छ, तर कार्यक्षेत्रमा व्यवहारमा उतार्न गाह्रो छ ।

अर्को कुरा प्रियवचन बोल्नु सबैलाई मनपर्छ तर आफूमा लुकिराखेको क्रोध जति कम हुनुपर्ने हो त्यति घटेर जाँदैन । सहनशक्ति पनि जति हुनुपर्ने हो त्यति देखिँदैन । क्रोध गर्नु हुँदैन भनी थाहा छ तैपनि हेश गुम्दा छिटो रिस उठ्छ । अनि आफूदेखि आफै दिक्क ।

एक दिनको कुरा हो विहारको ब्लायाक बोर्डमा ठूलो अक्षरले लेखिएको थियो - “रिसाएर कुरा गर्नु पनि पतनको कारण हो” त्यो देख्नासाथ मेरो अनुहार रातो भएको महसूस भयो । जिउ गह्रुंगो भएको ले आफूमा रिस उठेको छ भन्ने थाहाभयो । अनि घुरेर विचार गरें । कुरा त ठीकै छ, मनासिबजस्तो लाग्यो झोक्किएर कुरा गर्नुपर्ने काम कुरा नै किन गर्ने ?

अनि आफूले पनि तुरुन्तै ब्लायाक बोर्डमा अरू लाइन थपिदिएं -

क) गर्नुपर्ने काम नगरी अबेरसम्म सुतिरहनु पनि पतनको कारण हो ।

ख) आफूले गर्नुपर्ने काम नगरिकन अल्छी हुनु पनि पतनको कारण हो ।

यसरी लेखिसकेपछि - “नहि वेरेन वेरानि समन्तीघ कुदाचनं” अर्थात् वैरले (शत्रुताले) वैरभाव (शत्रुता) शान्त हुँदैन । “अक्कोच्छिमं अवधि मं अजिनि मं अहासि मे, ये च ते उपनह्वन्ति वेरं तेसं न सम्मति” अर्थात् मलाई गाली गयो, मलाई जित्यो, मलाई पिट्यो भनी जसले बारम्बार सम्झिरहन्छ उसको मनमा कहिल्यै पनि शान्ति हुँदैन भन्ने वचन स्मरण भयो ।

साँच्चै नै बुद्धवचन कटु सत्य हो तर यो मन यति कमजोर छ कि आफ्नो चित्त दुख्नेगरी भनेको कुरा बिर्सन गाह्रो हुँदोरहेछ । बिर्सन त सकिन्छ तर बोक्सी आवेश हुने गरी फेरि फेरि सम्झिन्छ । परित्राणपाठ गर्दा पनि, बुद्धवन्दना गर्दा पनि त्यही सम्झना भइरहन्छ । मनमा अशान्ति हुन्छ । अनि आफूदेखि आफै दिक्क हुन्छ ।

उपदेश दिँदै मैत्रीपूर्वक कुरा गर्नुपर्छ, प्रिय वचन प्रयोग गर्नुपर्छ भनी बारम्बार भन्ने गर्दछु, तर आफूसँग बस्ने अटेरी र मिचाहाहरूसँग कुरा गर्दाखेरि मैत्रीपूर्वक र नरम बोली आउँदैन । अनि आफूदेखि आफै दिक्क हुने हुन्छ ।

भन्न त भन्छु - “चालनी बुद्धि हुँदैन, नाइलो बुद्धि चाहिन्छ, तर आफूमा चालनी बुद्धि बाकी रहेको देख्दा

आफूदेखि आफै दिक्क हुने । “परोपदेशे पाण्डित्यम्” अर्थात् अरूलाई उपदेश दिँदै पण्डित हुने । बुद्धिविलासिता भनेको यस्तै स्वभावलाई भनेको होला ।

प्रायः मानिसको आ-आफ्नो स्वभाव हुन्छ र आ-आफ्नो इच्छा र चाहनाअनुसार काम गर्ने बानी छ । आफूले भनेअनुसार भएन भने ठीक छैन भन्ने । मेरो पनि एउटा बानी छ काम गर्दाखेरि दूरदर्शी ज्ञान कम हुने । मनमा आउनासाथै कार्य गर्न हतार हुन्छ । पर्ख भन्नै नहुने । तुरुन्तै काम भएन भने मन अशान्त हुनेछ अनि पश्चात्ताप हुने हुन्छ । ममा मानसिक कमजोरी छ । तब आफूदेखि आफै दिक्क हुने हुन्छ ।

थेरै जनाले सोधेका छन् - “किन काठमाडौं छोडेर लुम्बिनी आएको ?” कारण त छ नि त्यही आफूदेखि आफै दिक्क हुने बानी भएको ले । यहाँ आएदेखि अहिलेसम्म दिक्क हुनुपर्ने कारण भेटेको छैन । एकदम आनन्द अनुभव गर्दैछु । एकलै बस्छु । यहाँ बिसिद्धि, अटेरी र घमण्डी, अहंकारीहरूसँग बस्न परे पो आफूदेखि आफै दिक्क हुनुपर्ने हुन्छ नत्र आवश्यक चिज सबै पूरा भएको नै छ ।

एउटा डर छ, त्यो पढे लेखेको ज्ञानमा खिया लाग्छ कि भन्ने किनभने धर्मदेशना गर्ने काम थप्प छ । त्यहाँ बस्दा अष्टमी, औंसी कहिले हो भनी पत्तो हुँदैन । यहाँ

बुद्धपूजा गर्न भनी कोही आउँदैनन् ।

हर्षको कुरा हो गुंला महीनाभिन्न बुटवलको पद्मचैत्य विहारमा चार पाँच दिन बुद्धपूजामा सहभागी भई धर्म उपदेश दिने मौका पाएँ । आफूले आफैँ धन्य सम्झें । सम्पर्क नहुँदा आफ्नो प्रतिष्ठा घट्न जान्छ कि भनी डर भएको ले वर्षावासपछि कार्तिक महीनाभरी काठमाडौँ गएर बस्ने निर्णय गरें । फेरि डर उही छ, आफूदेखि आफैँ दिक्क हुनुपर्ने हो कि ?”

सधै होश राखे असल मान्छे बन्छ

गौतम बुद्धले शान्तिको लागि र दुःखबाट मुक्त हुनको लागि आठवटा बाटो देखाउनुभएको थियो । त्यसलाई मध्यम मार्ग र आर्यअष्टांगिक मार्ग पनि भनिन्छ । ती हुन् - ठीक दृष्टि, ठीक सोचाइ, ठीक बोली, ठीक काम, ठीक जीविका, ठीक प्रयत्न, ठीक होशियारी र ठीक एकाग्रता ।

यहाँ समयकस्मृतिबारे मात्र चर्चा गरिन्छ । होशमा हुनु, सचेत हुनु, सावधान हुनु, जाग्रत हुनु सबै समयकस्मृतिका पर्यायवचन हुन् । गौतम बुद्धले बरोबर भिक्षुहरूलाई परिआउने सुख दुःखको अनुभव, मन कसरी डुलफिर गर्छ र त्यसको प्रतिक्रिया के हुन्छ त्यतातिर ठीकसँग होशियार हुनुपर्छ भन्नुभएको छ ।

यसरी होशियार हुनसके, सचेत हुनसके हामीमा लुकीछिपी बसेको खराब भावना-राग, द्वेष, ईर्ष्या, लोभ आदि पातलो हुँदै जान्छ । शोक र पश्चात्ताप बिलाएर जान्छ । शारीरिक र मानसिक तनाव टाँडिँदै जान्छ । गल्ती हुने कामबाट हट्ने हौसला मिल्छ । अनि दुःखबाट

मुक्त हुन सजिलो हुन्छ ।

हामी हिँड्दाखेरि होश छैन भने खाल्टोमा खसिन्छ, फोहरमा पाउ पर्दछ, दुर्घटना हुने खतरा रहन्छ । जस्तो मोटर चलाउँदा होशियार र सावधान हुनु नितान्त आवश्यक छ, त्यस्तै खान लाग्दा, कुरा गर्न लाग्दा, दूध तताउन लाग्दा, रक्सी खान लाग्दा, होश गुम्ने हुनु हुँदैन । होश गुम्यो भने दुर्घटना हुने हुन्छ । सतर्क र सजग भै बस्नु भनेको दरबारको ढोकाको पालेजस्तै फिटिक्क नचली सतर्क हुनु हो । पालेको होश गुम्यो भने शत्रु भित्र पस्न सक्छ । पसलमा बस्ने पसले पनि सतर्क र सजग हुनुपर्छ । ग्राहकले के मागेको छ, के दिनुपर्ने र कति पैसाको लेनदेन गर्नुपर्ने हो त्यतातिर ध्यान दिइरहनुपर्छ । सावधान हुनुपर्छ । सुनको गहना किन्दा झन् सतर्क र सजग हुनुपर्छ, पित्तलको पर्न सक्छ ।

बुद्धको होशियार हुनुपर्ने शिक्षा सबै वर्गमा प्रत्येक क्षण लागू हुनुपर्छ । एकजना मानिस एउटा सडक छेउ पिशाब फेर्दै त्यहाँ भित्तामा लेखिराखेको सूचना पढ्दै थियो जसमा भनिएको थियो - “यहाँ पिशाब गर्न सक्न मनाही छ ।” पढ्दा पढ्दै त्यस्तो काम गर्नेलाई के भन्ने ? होशमा छ भन्ने ?

एकजना मानिस नेताहरूको भाषण धेरै भयो, यसको विरोध गर्नुपर्ने भनेर टोल टोलमा भाषण गर्दै हिँड्न थाले

अब त्यसलाई होश छ भन्ने कि होशमा छैन भन्ने ?

पत्रकारहरू पनि होशियारी हुनु जरूरी छ । लेख र समाचार शान्ति स्थापनार्थ उपयोगी हुने हो कि होइन । प्रुफ रिडिङ्ग गर्दाखेरि होशियार हुनुपर्छ, नत्र गल्ती भएर अर्थको अनर्थ हुन जान्छ । होश ठीक भएन भने 'न' हुनु पर्ने ठाउँमा 'न' छुट्यो भने हुनुपर्ने हुन जान्छ ।

अखबारमा प्रायः प्रुफ मिस्टेक भएको पाइन्छ । गोरखापत्रमा पनि पाइन्छ । यस पंक्तिको लेखक पनि सम्पादक भई काममा संलग्न भएको बीसौं वर्ष भयो । अहिलेसम्म प्रुफ रिडिङ्ग गर्दाखेरि गल्ती हुने गर्छ । प्रुफ रिडिङ्ग ठीकसँग नहुनु भनेको होश ठीक नहुनु हो ।

अब जाऊँ प्रेम-प्रेमीकाबीच होश गुमेको ले झगडा कसरी भयो भन्नेतिर । एक जोडी युवा-युवतीबीच प्रेमविवाह भयो । दुबैजना एकजना साहूको ठूलो घरमा एक तला लिई बहालमा बस्न गए । दुबैजनाले हनिमुन जीवन खूब रमाइलो ढंगमा बिताउन थाले । उनीहरू दुबैजना एउटै थालमा खाने गर्दथे । प्रत्येक क्षण म्वाइखान्थे । घरपति साहूलाई उनीहरूको रमाइलो जीवनदेखि ईर्ष्या र लोभ लाग्न थाल्यो । उनले विचार गर्‍यो - हाप्रो पालामा विवाह गरेर कति महिनासम्म त आपसमा मुखै हेर्न हुँदैनथ्यो, कुरा गर्नु र हाँसखेल गर्नु त कहाँ हो कहाँ, आजभोलि त कुरै अर्कै !

क्रमशः ७-८ महिना यस्तै रमाइलो वातावरणमा बित्यो । पछि एक दिन ती प्रेम प्रेमीकाबीच झगडा भयो, ठूलो स्वरले भनाभन भइरहेको घरपतिले सुन्यो । घर पतिलाई बडो आश्चर्य भयो र त्यस्तो रमाउने दम्पतिबीच कसरी झगडा उठ्यो, के कारणले झगडा उठेको होला । घरपति उनीहरूको कोठामा गएर दैलो खट्खटाउन गयो ।

उनीहरूले ढोका खोले । साहूजीले सोध्यो - होइन, तपाईंहरूको जीवन हिजोसम्म महजस्तो मिठो थियो, आज किन झगडा गरिरहनुभएको ?

स्त्रीले भनिन् - हेर्नुस् साहूजी ! मेरो श्रीमान्ले हाम्रो छोरालाई वकिल बनाउने रे । वकिलको जीवन पापी जीवन हो । म आफ्नो छोरालाई डाक्टर बनाउन चाहन्छु । यसैको बारे हामीबीच झगडा भएको हो ।

साहूले भन्यो - होइन, छोराको विचार पनि बुझ्नु प्यो नि ! उसको इच्छा के छ ? वकिल बन्ने कि डाक्टर बन्ने खोज् त छोरा ? उनीहरूले भने - छोरा त जन्मेकै छैन, पेटमै छ । अनि साहूले जिल्ला परेर भन्यो - कस्तो बेहोशी यी प्रेम-प्रेमिका ! बच्चा जन्मेकै छैन उसको बारेमा दुबै जनाबीच यति झगडा ?

त्यसैले गौतम बुद्धले सधैं भिक्षुहरूलाई शिक्षा दिनुहुन्थ्यो - सधैं होशियार हुनुपर्छ । होश ठीक ठाउँमा राख्नुपर्छ, सचेत र सतर्क हुनुपर्छ । ###

असल शिक्षा

मानिसको जीवन सुखमय र शिक्षित हुन असल शिक्षा नभै नहुने हुन्छ । शिक्षा भनेको पढेर गुनेर ज्ञानी हुने औषधी र उपाय हो, तर पढेर मात्रै ज्ञानी र शिक्षित हुने भन्ने चाहिँ पक्कै होइन । ज्ञान बाहिरबाट आउँछ, ज्ञानी हुनु भित्रबाट हुन्छ । पढेर र सुनेर आफ्नै मनले वा अनुभवले सम्झी यो राम्रो हो भनी बुझी महसूस गरी सतर्क हुनसके मात्र शिक्षित र असल भई ज्ञानी हुनसक्छ ।

आमाबुबाले आफ्नो छोराछोरीलाई स्कूलमा पढ्न पठाउनको दुइटा कारण छन् - पढेर आफ्नो बच्चा ठूलो मानिस बनोस् र असल मान्छे होस् । शिक्षा भनेको स्कूलमा पढेरमात्र प्राप्त हुने कुरा होइन । सज्जनहरूको संगत र राम्रो कुरा सुनेर पनि शिक्षा लिन सकिन्छ तर डाडुले दिनका दिन तरकारी चलाए पनि तिहुनको स्वाद थाहा नपाएजस्तो कसैको संगत गरेर मात्र कहाँ असल शिक्षा पाइन्छ र ? चालनीबुद्धिले मानिस कहिल्यै पनि शिक्षित हुनसक्दैन । चालनीले राम्रो जति फालिदिन्छ नराम्रो मात्र स्वीकार गर्छ । नाङ्गलो बुद्धिले मानिस असल

(६८)

शिक्षित र ज्ञानी हुन सक्छ । नाङ्गलोले काम नलाग्ने बाहिर फालिन्छ । काम लाग्नेमात्र बचाएर जम्मा गर्ने काम गर्छ । आज भोली त चालनी बुद्धि भएका मानिसहरूको संख्या बढी देखिन्छ, तर नाङ्गलो बुद्धि र असल बुद्धि भएका मानिसहरूको संख्यामा ह्रास भइरहेको देखिन्छ ।

स्कूलमा गएर मात्र नपढी देश विदेशको भ्रमण गरेर पनि असल शिक्षा लिन सकिन्छ, ज्ञान गुण हासिल गरेर पनि असल ज्ञान लिन सकिन्छ । नाटकहेरेर पनि असल शिक्षा लिन सकिन्छ । सिनेमा र टी. भी. हेरेर पनि असल शिक्षा लिन सकिन्छ तर राम्रोमात्र नाङ्गलोले जम्मा गरेजस्तै राम्रो काम टिपेर लिन सक्नुपर्छ तर आजभोली त सिनेमा हेरेर चरित्र भ्रष्ट हुने कुरामात्र सिक्ने प्रेरणा लिनेहरू बढी देखिन्छन् ।

बुद्धको विचारअनुसार पढेलेखेर विद्वान् भएको लाई मात्र शिक्षित भनिँदैन । साँच्चै नै विद्वान् र सभ्य त्यसलाई भनिन्छ, जो पढेलेखेअनुसार सदाचारी हुन्छ, आमाबुबा, जेठा पाका तथा गुरुजनहरूको सम्मान गर्न जानेको छ, घमण्डी हुँदैन, अनपढ र गरीबहरूलाई हेला गर्दैन । अशिक्षित र अटेरीहरूलाई तालिम दिन सजिलो छैन तर मनोवैज्ञानिक तरिकाबाट सम्झाई-बुझाई शिक्षा दिन सके तालिम हुन्छ । पढेलेखेका विद्वान्हरूले राम्रो विकासको काम गर्नेप्रति ईर्ष्या र डाह गर्दैनन्, एकतामा अनेकता

ल्याउँदैनन् । आफूलाई पनि अरूलाई पनि हित र भलो हुने र उपकार हुने काम गर्छन् । यस्ता गुण भएका व्यक्ति शिक्षित र असल विद्वान् भनिन्छ ।

आजभोलि अपवादस्वरूप केही मानिसहरू आई.ए.बी.ए. आदि पास भएपछि घरगृहस्थीको काम गर्न मन पराउँदैनन् । तरकारी आदि किन्न बजार जाऊ भन्दाखेरि पढेर परीक्षामा पास गरेको पसल गएर किनमेल गर्नलाई होइन भन्छन् । तरकारी किन्न जाने काम त पढ्न नजान्नेहरूको काम हो । नोकरको काम हो, भन्ने सुनिन्छ । पढेपछि सेवक बन्ने होइन, मालिक बन्न खोज्ने दासप्रवृत्ति कहाँबाट आएको ? यो शिक्षानीति नै दास बुद्धिको हो कि ! पढेलेखेका छोराछोरीबाट घरको कामकाज नहुने भएपछि केहीले भन्न थालेका छन्, “आजभोलि अनपढ छोरा-बुहारी र छोरी नै ठीक” छोराहरूलाई पढाउन पनि नमिल्ने भएको छ । पढेलेखेकाहरूले बूढाबूढी आमा-बुबाहरूको वास्ता गर्दैनन् भन्न थालेका छन् ।

पालिसाहित्यको पराभवसूत्रअनुसार बुद्धले भन्नुभएको छ - “सुविजानो भवं होति, सुविजानो पराभवो” अर्थात् पढे लेखेको मान्छेको उन्नति हुन्छ र पतन पनि हुन्छ । कुनै कुनै पुस्तकमा यसरी अर्थ लेखिएको पाइन्छ - उन्नति र पतन हुने उसको आचरणअनुसार हो ।

साधारण समाजको व्यवहारतिर दृष्टि राख्दा के

देख्न पाइन्छ भने पढेलेखेरमात्र मानिस शिक्षित बन्दैन । विद्वद्वर्गले नै ठूलो ठूलो गल्ती र अपराध गरिरहेको पाइन्छ । उदाहरणको लागि संविधानसभापछि चारमहिना सम्म पदलोलुपताले, मन्त्रालय अंशबन्दाको लागि तानातान गर्ने विद्वान् नेताहरूलाई शिक्षित र देशसेवक भन्न सकिँदैन । चित्त सांगुरो र उदार रहेको अरू राजनैतिक नेताहरूको व्यवहारले नै उनीहरूको शिक्षितपन र विद्वत्ता चिन्न सकिने हुन्छ । कामले मानिस उच्च र नीच हुन्छ भनेर बुद्धले भन्नुभएको प्रमाण वसलसूत्रमा छ - “न जच्चा वसलो होति, न जच्चा होति ब्राह्मणो” अर्थात् जन्मले कोही पनि नीच र ब्राह्मण हुँदैन । “कम्मना वसलो होति कम्मना होति ब्राह्मणो” अर्थात् कर्मले नै नीच र ब्राह्मण हुन्छ ।”

पढेलेखेअनुसार इमान्दार र निस्वार्थ हुन सके राम्रो हुने हुन्छ । अझ आ-आफ्नो कमजोरी र गल्ती महसूस गरेर आत्मालोचना गर्नसके सुनमाथि सुगन्ध थपिने हुन्छ । शिक्षाको महत्त्व पनि बढ्छ । देशको संस्कृति र सभ्यता तथा इज्जत पनि सुरक्षित हुन्छ । पुरानो कला, बस्तु र रीतिथितिको रक्षा गर्नुमात्रलाई संस्कृति भनिँदैन । मानिसको सभ्यता र संस्कृतिमा घनिष्ठ सम्बन्ध हुन्छ । संस्कृतिको रक्षाको लागि आर्थिक जीवनमा पनि सुधार आउनुपर्छ । जति भएपनि नपुग्ने तृष्णाको जालमा फँस्नेले संस्कृतिको

रक्षा गर्न सक्दैन । भोकाएको मानिसबाट संस्कृतिको रक्षा हुन सक्दैन । समय समयमा फोहरी काठमाडौं देखेर विदेशीहरू भन्छन् - “नेपालमा सभ्य संस्कृति नै छैन ।” नेपालीहरू साह्रै अशिक्षित वर्गमा समावेश भएका छन् कारण उनीहरूमा असल शिक्षाको अभाव हो यद्यपि नेपाललाई प्राकृतिक सौन्दर्य र धार्मिक परम्पराले धनी बनाएको छ । बुद्धको जन्मभूमि र सगरमाथाले नेपालको टाउको जति ठाडो भएको छ, उत्तिकै फोहोरको ढुंगुरले नेपाल धेरै तल खसेको छ । राजनैतिक तत्त्वहरू नेताहरूको स्वार्थीपनले झन् नेपालको प्रतिष्ठा घटेको छ । अतः नेपालमा कस्तोप्रकारको शिक्षा दिइन्छ भन्ने प्रश्न खडा भएको छ । जबसम्म असल शिक्षा दिइँदैन तबसम्म नेपालको भविष्य उज्ज्वल हुँदैन । कहिल्यै स्वार्थी नेपालीहरूको हृदय परिवर्तन हुन्छ कि ?

###

समयमै होश पुन्याउनु

भगवान् बुद्धले दुःखबाट मुक्त हुनको लागि बताउनुभएका आठ मार्गहरूमध्ये सातौं मार्ग सम्यक्स्मृति हो । सम्यक् स्मृतिले होश ठीक हुनु र जागृत अवस्था हुनुलाई जनाउँछ । हामीले बिहान उठेदेखि बेलुकी नसुतेसम्म गर्नुपर्ने कार्यहरू थुप्रै छन् । बिहान उठेर आफ्ना नित्य कार्यहरू शौचालय जानुदेखि लिएर हातमुख सफा गरी खाना खानुअघि विभिन्न कार्यहरू गर्नुपर्दछ । जुनसुकै कार्य गर्दा पनि होशियारीपूर्वक र सतर्कता अपनाउँदै ती कार्यहरू गर्नु पर्दछ । सुत्दाखेरि पनि होशियारीपूर्वक नै सुत्नुपर्दछ । आफ्नो जीवन सुरक्षा गर्ने हो भने जहाँ पायो त्यहाँ सुत्नुहुँदैन । सुत्दाखेरि तन्ना बिछ्यौनाहरू सबै सफा गरेर सुत्ने बानी बसाल्नुपर्छ अन्यथा कीटपतंग र सर्प आदि विषालु प्राणीले टोकने डर हुन्छ ।

बाटोमा हिँड्दा पनि होशियारीपूर्वक हिँड्नुपर्दछ । होश पुन्याउन सकेन भने साइकल, मोटरसाइकल र मोटर, बस आदिमा ठक्कर खाने डर हुन्छ । त्यतिमात्र होइन, खाल्डो आदिमा खस्ने र फोहोरहरू कुल्चिन

सक्छ । खाना खाने बेला होश पुऱ्याउन सकेन भने खानाको साथै रौं, कंकड, बालुवा र झिंगाजस्ता फोहोर पदार्थहरू पनि निल्न पुगिन्छ । पुस्तक पढ्दा होश पुऱ्याउन सकेनौं भने आफूले कुन विषय पढियो त्यसको शीर्षक पनि सम्झन नसक्ने हुन्छ ।

आफूले बोल्ने बेलामा होश पुऱ्याउन सकेनौं भने आफ्नै बोलीबाट प्रतिकूल परिणामहरू निस्की आफैले बेइज्जती भोग्नुपर्ने हुन्छ । तबमात्र निद्राबाट बिउँझेजस्तै भई होश ठीक ठाउँमा आई आफ्नै बोलीप्रति पश्चात्ताप मान्दै बेकारमा बोलेछु, धत्तेरीका भन्दै टाउकोमा हात राखी बस्नुपर्ने हुन्छ ।

कतै जाँदाखेरि पनि के कामको लागि जाँदैछु, राम्रो ठाउँ हो वा होइन, त्यहाँ गएर भलो हुने हो वा होइन आदि विषयमा पहिल्यै ठीक तरिकाले होश पुऱ्याउनुपर्दछ । कहिलेकाहीं अपवादस्वरूप नराम्रै ठाउँ भएको थाहापाए पनि बाध्य भएर जानै पर्ने अवस्था पनि आइपर्छ ।

खाना पकाउने बेला होश पुऱ्याउन सकेन भने कहिलेकाहीं दुईपटक पनि नुन हालिन्छ भने कहिले नुन हाल्ने बिसिने पनि हुन्छ । होश पुऱ्याउन सकेन भने जतिसुकै विद्वान् भएपनि उसको जीवनमा अनर्थपूर्ण घटनाहरू घट्न सक्छन् ।

भगवान् बुद्धले मानिसहरूको शुद्धी र उन्नति तथा

दुःखबाट मुक्त हुनका लागि चार स्मृति प्रस्थान अर्थात् चारप्रकारका होशबारे धर्मउपदेश दिनुभएको छ ।

- १) कायानुपस्सना - हातखुट्टा आदि शरीरका अंग प्रत्यंगको गतिविधिबारे होश राख्ने अर्थात् सजग र सतर्क भइरहने । सतर्क हुनुको अर्थ नै अनर्थ कार्यहरूबाट संयमपूर्वक बच्ने ।
- २) वेदनानुपस्सना - आफूले अनुभव गरिरहेको सुख र दुःखलाई महसूस गर्दै सन्तुलनमा राख्ने र त्यसैमा लिप्त नहुने ।
- ३) चित्तानुपस्सना - आफ्नो मनमा के कस्ता कुराहरू उठिरहेका छन् र मन कहाँ पुग्दछ आदिबारे सजग भइरहनु अर्थात् आफ्नो मनलाई नरात्रा पक्षहरूबाट हटाउने र नियन्त्रण गर्ने कार्य त्यति सजिलो छैन । धेरै अभ्यास गर्नुपर्दछ । आफ्नो मनलाई नियन्त्रण गर्न नसकेको ले नै मानिसहरू अनर्थ कार्यहरू गर्दै हिँड्छन् ।
- ४) धम्मानुपस्सना - स्वभावधर्मअनुसार होश राखी ठीक बेठीक छुट्याउँदै ठीक कार्यमात्र गर्न सक्नु अर्थात् अनित्यताबारे होश राख्नु नै धम्मानुपस्सना हो ।

साधारण सम्यक्स्मृति व्यावहारिकरूपमा बुझ्नका लागि यहाँ एउटा उदाहरण प्रस्तुत गर्दछु । यो घटना चित्तानुपस्सनाको अर्थ बुझ्न पनि काम लाग्छ ।

एकजना भिक्षुलाई कुनै एक श्रद्धावान् व्यक्तिले एउटा चीवर (पहेँलो वस्त्र) दान दिएको रहेछ । गुरुले त्यस चीवर अरूलाई नै दिन भनेछन् तर त्यस भिक्षुलाई गुरुको आदेश चित्त बुझेनछ र भनेछ - “यो चीवर मेरो गुरु मामालाई पठाइदिनुभएको । म त यो चीवर अरूलाई दिन चाहन्न ।”

त्यस समयमा चीवर दिन चाहने भिक्षुले पंखा हम्किर हेको थियो । पंखा हम्कँदै गरेको भिक्षुको मनमा यसरी कुरा खेत्यो - “म यस चीवर अरूलाई दिन्न, बरु म गृहस्थी हुनेछु । अनि यस चीवर बेचेर प्राप्त भएको र कमले कुखुरा किन्छु । चल्लाहरू पालेर हुर्केपछि त ती कुखुराहरूले प्रशस्त फुल पार्नेछन् । अनि त क्या मज्जा ! फुल बेच्दै पैसा कमाउँछु । त्यही पैसाले बाखा किन्नेछु । बाखा पालेर थुप्रै धन कमाउनेछु । त्यही धनले एउटी केटी विवाह गर्नेछु । विवाह गरेपछि त एउटा बच्चा भइहाल्छ । अनि बच्चा र श्रीमतीलाई साथमा लिएर म मामा गुरुकहाँ जानेछु । गुरुकहाँ जाने बेलामा बाटोमा आउँदै गर्दा मेरी श्रीमतीले मलाई एक छिन बच्चा लिइदिनुस् भनी भन्नेछिन् तर म बच्चा लिन्न । मैले बच्चा नलिँदा श्रीमतीले बच्चालाई भुईँमा राख्न खोज्नेछिन् । यसरी बच्चालाई भुईँमा राखेको भनेर मलाई रीस उठ्नेछ र उनीलाई म एक थप्पड चड्काउनेछु ।” यति भनी त्यस भिक्षुले बेहोशमै

आफूले हम्काउँदै गरेको पंखाले गुरुको मुखैमा हिकाई दिएछ । गुरुलाई हिकाईसकेपछि मात्रै भिक्षुको होश खुलेछ । फलस्वरूप लाजले भुतुकक भई रातो मुख लगाई गुरुको अगाडि शिर झुकाई क्षमा मागेछ । आफ्ना चित्तलाई होशपूर्वक हेर्न सकेन र नियन्त्रण गर्न सकेन भने चित्तको पछि पछि लागी अनर्थपूर्ण कार्यहरू गरिने रहेछ । ध्यान कमजोर भएको कारणले नै यसरी बेहोशी बनिन्छ ।

उपर्युक्त घटनाले स्पष्ट पार्छ कि सम्ययस्मृति भनेको हरहमेशा जागरुक र सतर्क भएर बस्नुलाई भनिन्छ । सम्झने शक्तिलाई मात्र सम्यक्स्मृति भनिने होइन तर आज भोलिको भाषामा सम्झनुलाई नै स्मृति (स्मरण) भन्ने चलन छ, तर पालिसाहित्यमा वा बुद्धको जमानामा सति (स्मृति) शब्द सतर्क भइरहनुको अर्थमा प्रयोग गरिराखेको छ ।

Dhamma.Digital

###

असल महिलाको चरित्र

अनाथपिण्डक महाजनका तीनजना छोरीहरू थिए । तीमध्ये एकजना चूलसुभद्रा थिइन् । साह्रै आचरण सम्पन्न, राम्रो व्यवहार भएकी, तालिम भएकी उनी दिलैदेखि विचार गरेर काम गर्ने गर्थिन् ।

अनाथपिण्डक विद्यार्थी हुँदाखेरिको एकजना साथी थियो । ख्याल ख्यालमा भनू वा साँच्चै भनू दुइजनाको बीच कुराकानी भयो - हामीहरू पढिसकेपछि आ-आफ्नो घरमा फर्केर जानेछौं । विवाह गरिसकेपछि यदि मेरी श्रीमतीले पुत्र जन्माइन् र तपाईंकी श्रीमतीले पुत्री जन्माइन् भने तपाईंकी छोरी मेरो छोरालाई दिनुपर्छ । अथवा तपाईंको छोरा जन्म्यो र मेरी छोरी जन्मिन् भने मेरी छोरी तपाईंको छोरालाई दिनेछु । यसरी वाचाबन्ध गरेको रहेछ ।

अध्ययन समाप्त गरी घरमा धेरै वर्षपछि साँच्चै नै अनाथपिण्डकको साथीको छोरा भयो र अनाथपिण्डकको तीनवटा छोरी भए । उसको साथीले अनाथपिण्डकहाँ आएर पहिले कबुल गरेको कुरा चलाए । मेरो छोरा पनि

जवान अवस्थामा पुगेको छ । तपाईंकी छोरी पनि युवती भइसकिन् । अब मेरो छोरालाई तपाईंकी छोरी दिनुपर्‍यो । वचनमा फरक हुनुहुँदैन ।

अनाथपिण्डिक महाजनलाई अष्टयारो पर्‍यो । कबुल गरेको थियो । नदिऊँ भने नहुने, दिऊँ भने पनि मेरो साथीको परिवार सबै अबौद्ध हुन् । मेरी छोरी भने दिनका दिन बुद्धप्रमुख भिक्षुहरूको सेवा-टहल गर्ने, भोजन गराउने आदि सारा कार्य गर्नुपर्ने । धर्मकथा पनि सुन्नुपर्ने, दान दिन पनि इच्छा भएकी । विवाह गरिदिएमा मेरी छोरीलाई अष्टयारो पर्ला । उनीले धर्मकथा सुन्न पाउँदैनन् किनकि उनीहरू अबौद्ध हुन् । मेरी छोरीलाई अशान्ति हुनेछ भनी खूब चिन्तन गरिरह्यो । के गर्नु ? भन्दै ऊ दोमनमा पर्‍यो । दिऊँ भने अबौद्धलाई, नदिऊँ भने आफूले कबुल गरेको वाचा टुट्ने भयो । केगर्नुं, केगर्नुं भयो । अनाथपिण्डिकले सोच्यो थाल्यो । जे भएपनि म भगवान् बुद्धकहाँ जान्छु । उहाँसित सुख दुःखको कुरा गर्छु । उहाँले असत्य कुरा भन्नुहुन्न । मेरो मनको अष्टयारो कुरा भन्न जान्छु । फेरि अनाथपिण्डिकले विचार गर्‍यो - गृहस्थीको कुरा, विवाहको कुरा कसरी भगवान् बुद्धलाई भन्न जाने, तैपनि जान्छु भनेर बुद्धकहाँ गएर आफ्नो मनको कुरा पोख्न थाल्यो ।

“भो भगवन् ! साह्रै अष्टयारो एउटा घटना परेको

छ, त्यो कुरा बताउनको लागि आएको छु । हाम्रो गृहस्थी जीवनको कुरा हो, भन्न हुन्छ कि हुँदैन ?”

बुद्धले भन्नुभयो - हुन्छ, हुन्छ । धन्दा मान्नुपर्दैन भन्नुस् ।

अनाथपिण्डिक - मेरी छोरीलाई विवाह गर्न माग्नु आयो । माग्नु पठाउने मेरो साथी विद्यार्थी जीवनदेखिको हो । हामीले कबुल गरेका थियौं । मेरी छोरी उसको छोरीलाई दिने भनेर तर उनीहरू अबोध हुन् । मेरी छोरी चूलसुभद्रा श्रद्धावती, धर्मको कथा सुन्नुपर्ने, दान दिनुपर्ने, तपाईंप्रमुख भिक्षुसंघको सेवा गर्ने गर्छिन् । त्यस घरमा विवाह गरी पठाउँदा उनीलाई अष्ट्यारो पर्न सक्छ । दिऊँ कि नदिऊँ ?

भगवान् बुद्धले भन्नुभयो - महाजन, धन्दा मान्नुपर्दैन । चूलसुभद्रालाई दिएर पठाउनुस् । चूलसुभद्राको चरित्र एकदम असल छ । उनको व्यवहार आचरणमा कुनै दाग छैन । साह्रै असल स्वभावको आचरण भएकी तपाईंकी छोरी उनी दिलैदेखि काम गर्छिन् । उनको व्यवहार असल भएको ले उता विवाह गरी दिइसकेपछि उताको परिवारको हृदय परिवर्तन हुन्छ । मन परिवर्तन हुँदाखेरि उनीहरूले पनि बुद्धप्रमुख भिक्षुसंघलाई निमन्त्रणा गरेर दान दिने छन् । धर्मकथा सुन्नेछन् । अनि तपाईंकी छोरीलाई केही पनि दुःख हुँदैन । उनीहरूको पारिवारिक जीवन सफल

हुन्छ । शान्तवातावरण हुन्छ । त्यहाँको अशान्त वातावरण-लाई तपाईंकी छोरीले आफ्नो असल चरित्रले, धर्माचरणले उनीहरूको हृदय परिवर्तन हुने हुन्छ । विवाह गरी पठाइदिनुस् ।

अनाथपिण्डकले भगवान् बुद्धको कुरा सुनिसकेपछि बुद्धले नहुने कुरा भन्नुहुन्न साँच्चै नै अब विवाह गरि दिन्छु । मेरी छोरीलाई केहीपनि दुःख कष्ट हुनेछैन । यति विचार गरी चूलसभद्रालाई विवाह गरी पठाइदियो । यसरी पठाउँदाखेरि आफ्नी छोरीलाई केही अर्ती उपदेश दियो - हेर छोरी ! तिमी यहाँ घरमा बस्दाखेरि छोरी अब उता गइसकेपछि बुहारी बन्छौ । आफ्नो घरमा स्वतंत्ररूपमा जुन बेला खान चाहन्छौ खान्छौ । जुन बेलामा सुत्न मन लाग्छ सुत्छौ । त्यहाँ गइसकेपछि त्यस्तो गर्न पाइँदैन त्यसैले भित्रको कुरा बाहिर ल्याउनुहुँदैन । बाहिरको कुरा भित्र लैजानुहुँदैन । राम्रोसँग बस्न सक्नुपर्छ । तिमी सासू ससुराको नराम्रो केही कुरा छ, बानी छ भने बाहिर आएर, माइतमा आएर नभन । तिमीले पानी लिन जाँदा, कुवामा त्यहाँ अनेक आइमाईहरूका बीचमा कुरा चल्छ - तिमी लोग्ने, तिमी सासू, ससुराहरू कस्ता छन्, भनेर अनेक चर्चा गर्छन् । त्यहाँ भएका कुराहरू केही पनि नभन्नु । राम्रोसँग बस्नुपर्छ भनेको खूब मजासँग बस्ने भनेको होइन । सासू, ससुराहरू बस्ने ठाउँमा तिमी न बस । राम्रोसँग सुत्ने

बेलामा झ्याल बन्द गरेर, झ्याल ढोकामा चुकुल राखेर सबै सुतिसकेपछि मात्र तिमीले सुत्नुपर्छ । राम्रोसँग खानुपर्छ भनेको मीठो मीठो खाने, सासू ससुराभन्दा अधि नै खाने भनेको होइन । सबैलाई खुवाइसकेपछि मात्र तिमीले खाने गर्नुपर्छ । तब अपवादबाट बचिन्छ । देवताजस्तै तिम्रा सासू-ससुरालाई र लोग्नेलाई मान्नुपर्छ । फेरि कसैलाई केही दिँदाखेरि फिर्ता दिने हो कि होइन भनी बुझेरमात्र अरूलाई केही चीज उधारो दिनुपर्छ । कोही कोही त्यस्ता पनि हुन्छन् उधारो दिँदा, आफ्ना नाताकुटुम्बहरू, गरीबहरूलाई दिनुपरेमा भने दिने ।

यस्ता कुराहरू सिकाएर अनाथपिण्डिक महाजनले आफ्नो साथीको छोरालाई आफ्नी छोरी दियो । चूलसुभद्रा विवाहगरी गइसकेपछि दिलैदेखि सम्झेर श्रद्धापूर्वक बढार्नु पर्ने काम, पानी लिनुपर्ने अनि बस्तु कहाँ राख्ने, कहाँ कस्तो छ, जम्मै अध्ययन गरिसकेपछि आफ्नो असल व्यवहार देखाएर काम गर्न थालिन् । त्यहाँ सबै जना खुशी भए । लक्ष्मी नै आएको । अल्छी भनेको पटकै नमान्ने । दिलैदेखि कर्तव्यपरायण भई काम गर्ने भनी घरका सबै खुशी भए ।

सासूले एक दिन सोधिन् - “होइन, बुहारी ! कहाँबाट सिकेको नि यस्तो असल आचरण तिमीले ।

हाम्रो घरमा दिनहुँजस्तै नै बुद्धप्रमुख भिक्षहरू आउने

गर्नुहुन्छ, उपदेश दिनुहुन्छ । भगवान् बुद्धले उपदेश दिनुहुँदा असल आचरण हुनुपर्छ, दिलैदेखि, मनैदेखि काम गर्नुपर्छ अनि मात्र सुखपूर्वक बस्न सकिन्छ भन्नुभयो । यस्ता असल शिक्षाबारे उपदेशहरू बताउने गर्नुहुन्छ । हामी त्यही शिक्षा अनुस्वरूप आचरण पनि गर्ने भयौं । धर्माचरणमा लाग्ने भयौं । मेरो बुबाले पनि यहाँ विवाह गरी पठाउनुअघि यस्ता अर्ती दिएर पठाउनुभएको थियो । त्यो सधैं सम्झना गर्छु । बिहान उठ्दाखेरि नै मेरो बुबाले बताउनुभएको, बुद्धले दिनुभएको असल शिक्षा र उपदेश सम्झने गर्छु । त्यही अनुसार यहाँ पनि आचरण गर्ने प्रयास गर्दछु ।” चूलसुभद्राले भनिन् ।

यो कुरा सुनेर अहो, भगवान् बुद्धले पनि यस्ता असल शिक्षा र उपदेश दिनुहुँदोरहेछ । भिक्षुहरूले पनि यस्ता उपदेश दिने गर्नुहुँदोरहेछ । यो त धेरै राम्रो कुरा भयो । यो त हाम्रोलागी पनि अति काम लाग्ने हो । कस्तो वाह ! यी बुहारीले त हाम्रो घरको सारा वातावरण नै बदलिदिइन् । अहिले यहाँको झगडा भनेको सारा हराएर गयो । एकदम शान्त वातावरण छ । हामी पनि बुद्ध, धर्म र संघको शरणमा पर्छौं । हामीहरूले आफ्नो आचरण पनि असल पार्नेछौं । यसरी उनीहरू सबै भगवान् बुद्धको अनुयायी भए र आचरण असल पार्न कोशिश गर्दै गरे ।

###

रोगको असल औषधी

भगवान् बुद्धको अनुभव र भनाइअनुसार मानिसको मन नै मुख्य कुरो हो किनकि जुनुसुकै अवस्थामा कुनैपनि कुरा पहिले मनमा नै उत्पन्न हुने हुन्छ । मन शुद्ध भई चिन्ताबाट मुक्त भएमा निरोगी जीवन बिताउन सकिन्छ । संसारमा जतिपनि रोगहरू छन्, तीमध्ये ९० प्रतिशत रोगहरू मनबाट हुने कुरा वर्तमान वैद्य (डाक्टर) हरूले स्वीकार गरेका छन् । विशेषरूपले रक्तचाप र मधुमेह जस्ता रोगहरू मनको पीरबाट नै हुने हुन्छ ।

शारीरिक रोगलाई निको पार्ने औषधी छ तर मानसिक रोगको लागि औषधी छैन । मानसिक रोगलाई निको पार्न सक्ने एउटै कुरा मन नै हो । एकजना यूरोपीय महाशयलाई पेटको रोगले सतायो । उनले धेरै डाक्टरहरूबाट जाँच गराए । डाक्टरहरूको कुराले सन्तोष नभई अरू वैद्यकहाँ पनि गए । एकजना डाक्टरले उनको रोगलाई चिनेर “औषधी” दिए । त्यो एकैमात्रा औषधीले उनको रोग निको भयो । त्यो औषधी अरू केही नभएर अलि कति रंग मिसाएको चिसो पानीमात्र थियो । उसको मानसिक रोग थियो । अर्थात् मनले नै जन्माएको

रोग थियो । मनले नै विचार गरेर मनको रोग निको पारि दियो ।

जोन रक फेलर अमेरिकाका विश्वप्रसिद्ध एक धनी महाजन हुन् । उनको एक दिनको आमदानी पाँच लाख हुन्छ । यति विशाल धन भएका धनीको मन बिग्रेको ले उनीमाथि विपत्ति आइप्यो । उनले एक दिन धेरै मालसामान राखेर एउटा जहाज सामुद्रिक (समुद्रको) मार्गबाट विदेशमा पठाए ।

त्यो जहाज समुद्रको बीचमा पुग्नासाथ ठूलो तूफानमा फँस्यो । जहाजलाई भने केही नोक्सान भएको थिएन । जहाजलाई क्षति भयो कि भनी उनी चिन्ताग्रस्त भए । आत्तिन लागे । त्यही चिन्ता र पीरले उनलाई एक अपूर्व-रोगले सतायो । खान मन लागेन । निद्रा लागेन । उनको टाउको सम्पूर्ण फुलेर झर्न थाल्यो । अनि उनले घोषणा गरे - “यदि कुनै वैद्यले मलाई मेरो घरमा काम गर्ने नोकरले खाने खानाको आधाजति पनि खाने रुचि बढाउनसक्यो भने मेरो सारा सम्पत्तिको आधा भाग उसैलाई दिनेछु ।”

त्यसताका रक फेल महाशय ५३ वर्षका थिए । भाग्यवश उसकहाँ एकजना मनोवैज्ञानिक वैद्य आइपुगे, वैद्यले उनको रोग शारीरिक नभई मानसिक भएको थाहापाई उचित उपदेश दिए । उपदेशअनुरूपको आचरण

गरी ५३ वर्षमा मर्न लागेको मान्छेको आयु ९८ वर्षसम्म पुग्यो । ती अनुभवी मनोवैज्ञानिक डाक्टरले दिएको अर्ती (औषधी) के थियो ? त्यो जान्न लायक छ ।

अतीतं नानुसोचन्ति - नप्प जप्पन्ति अनागतं ।

पच्चुप्पन्नेन यापेन्ति - तेन वण्णो पसीदति ॥

अर्थ - बितिसकेको कुरामा शोक नगर्नु । भविष्यको लागि आशा नगर्नु । वर्तमान अवस्थामा सन्तुष्ट भई प्रसन्नतापूर्वक जीवित हुनु उत्तम छ, अनि सुख पाउँछ । अनुहार प्रसन्न हुन्छ । स्मरण रहोस् यो बुद्धवचन हो ।

हामी सबै प्रसन्न भई जीवित हुन चाहन्छौं तर चाहे-बमोजिम सुख पाइँदैन । त्यसको मुख्य कारण दुइटा छन् -

१. अतीतबारे शोक गर्नु, २. भविष्यको बारे चिन्ता गर्नु ।

कुनै कुनै व्यक्ति अतीतको चिन्ता र शोक गर्छन् त अरू भविष्यको बारेमा प्रार्थना गर्दै समय बिताउँछन् तर वर्तमान अवस्थालाई बुझ्ने थोरैमात्र छन् । बुद्धको भनाइ अनुसार, वर्तमान अवस्थालाई बुझेर राम्रो पार्नुमै जाति छ, असल छ, बेश छ ।

हामी सबैबाट गल्ती हुनसक्छ । त्यो भइसकेको गल्तीमा पश्चात्ताप गर्नु त्यसको सही उपचार होइन । सन्तापले हाम्रो अमूल्य समय बर्बादमात्र हुनजान्छ । त्यतिमात्र नभई चित्तलाई पीडा र कष्ट पनि पुऱ्याउनु नै हो ।

भविष्यको बारेमा आशा गर्नु त्यति हानीकारक

नभएतापनि त्यसैको भरोसामा बस्नु व्यर्थ हो । भविष्यको विश्वास लिन सकिँदैन । वर्तमान अवस्थामा राम्रो भएको र उत्साही रहेको खण्डमा उज्ज्वल भविष्य हुनु अवश्यम्भावी छ ।

वर्तमानप्रति भने हामीले विश्वास लिनसक्छौं । आफ्नो हातमा भएको अवस्था यही वर्तमान नै हो । अतः वर्तमान अवस्थामा राम्रोसँग जीवन बिताउन सके अतीत पनि राम्रो हुन्छ । त्यस्तै वर्तमान राम्रो भयो भने भविष्य पनि अवश्य राम्रो हुन्छ किनकि भविष्यको कारण वर्तमान नै हो । कुनै कारणवश वर्तमान खराब भयो भने अतीत र भविष्य दुबैको अवस्था नराम्रो हुनेछ ।

पश्चात्ताप र महत्त्वकांक्षाले चित्तलाई पीडा हुन्छ । वैद्यहरूको विश्वासअनुसार यस्तो किसिमको चिन्ता र पीर नै मानसिक रोगको कारण हो । चित्त खराब भयो भने त्यसबाट शरीरको रगत खराब हुन्छ । अनि अपवित्र रक्तबाट सारा शरीर विषमय बन्छ । यसरी विषको फैलावटबाट निरोगी पनि रोगको शिकार हुनजान्छ । रोगीको अवस्था त झन् खराब हुन जान्छ ।

बिरामीलाई जति औषधीको खाँचो छ, त्यति नै चित्तलाई प्रीति र आनन्द पनि आवश्यक छ । चित्त प्रसन्न भएमा शरीरको रगत पनि शुद्ध हुन्छ । अनि मुखमा तेज आउँछ । फलस्वरूप शरीरबाट रोग भागेर जान्छ ।

बर्माको एउटा अर्को घटना प्रस्तुत गर्नु । अतीतका

बर्माका बौद्धराजालाई एउटा असह्य रोगले सतायो । वैद्यहरूले उनको आशा छाडिदिए । धार्मिक विश्वासअनुसार अन्तिम अवस्थामा भिक्षुहरूलाई निमन्त्रणा दिएर परित्राणपाठ गर्नका निमित्त अनुरोध गरे । परित्राणसूत्र पाठपछि एकजना महास्थविर भिक्षुले केही शब्द भन्नुभयो - “महाराज ! धेरै चिन्ता र काममा व्यस्त हुनुभएका तपाईंलाई आराम लिने मौका मिलेको छ । यो अनित्य संसार हो । वर्तमान समयलाई सदुपयोग गर्नुहोला । राज्यको बारेमा चिन्ता नगर्नु होला । दरबारको पनि चिन्ता नलिनुहोला । त्रिरत्नको गुण स्मरण र मैत्री करुणापूर्वक समय बिताउनुहोला । प्रसन्न भई बस्नुहोला । राजाले त्यसै अनुसार समयलाई सदुपयोग गरी काम गरे । आश्चर्य के भने राजाको अनुहार उज्यालो हुन थाल्यो । राजाको हँसिलो मुख देखेर वैद्यहरूले फेरि औषधी दिन थाले । केही दिनभित्र राजाले पूर्ण स्वास्थ्य लाभ गरे । यी घटनाहरूबाट यही स्पष्ट हुन आउँछ कि विरामीहरू । यस्तै स्वास्थ्य लाभको लागि कामलाग्ने केही घटनात्मक कुराहरू प्रस्तुत गर्नु उपयोगी होला भन्ने ठान्दछु ।

श्रीलंकामा एउटा अमूल्य उक्तिको प्रचलन छ “नरि-साउनु, रिसायो भने छिट्टै शरीर काम्न थाल्छ । यसको कारण चित्त र शरीरको रगतको बीच धेरै सम्बन्ध छ । रिस आउनासाथै चित्त कलुषित हुन्छ, रगत अपवित्र हुन्छ । अनि सारा अंग-प्रत्यङ्गसमेत खराब पारी शरीर रोगको घर बन्न पुग्छ ।

###

भिक्षुहरूको असल चरित्रले गाउँ सुधार भयो

भगवान् बुद्धले भिक्षुहरूलाई आत्मनिर्भर हुने शिक्षा र तालिम दिनुभएको थियो । “अत्ता हि अत्तनो नाथो” अर्थात् आफूलाई आफै भरोसा हो । अर्को भाषामा भन्ने हो भने आफ्नो खुट्टामा आफैले टेक्नसक्नुपर्छ । अर्को भरमा नबाँच्ने । भिक्षुहरूले ख्वमुनि पनि सुत्न सक्नुपर्छ, महत्वाकांक्षी बन्नुहुन्न । आफ्नो काम आफैले गर्नुपर्छ । अरूलाई अट्टाएर काम लिनुहुन्न । जति छ त्यतिमै सन्तोष मान्न सक्नुपर्छ । चर्पीसमेत आफैले सफा गर्नुपर्छ । बुद्धले भिक्षुहरूलाई दिनुभएको तालिम र शिक्षा यस्तै थियो । अहिलेसम्म म्यानमार (बर्मा) र श्रीलंकामा यो संस्कृति चलनचल्तीमा छ । श्रीलंकामा गाउँ उन्नति गर्ने कामको नेतृत्व भिक्षुहरूले नै गर्नुहुन्छ । बाटो, इनार बनाउने स्कूल बनाउने, केटाकेटीहरूलाई पढ्न प्रेरणा दिने काम भिक्षुहरूबाट हुन्छ । मुख्य काम त मानिसलाई असल बनाउनु हो ।

बुद्धबाट तालिम लिएका तीनजना भिक्षुहरू अनुरुद्ध, नन्दीय, किम्बिल एउटा गाउँ नजिक भएको जंगलमा बस्न गए । आफैले झोपडी बनाएर तीनैजना भिक्षुहरू आपसमा

कुरा गर्न थाले - “हामी बुद्धबाट शिक्षा र तालिम लिएअनुसार नै बसौं, अल्छी नबनौं, धेरै कुरा नगरौं । जो पहिले उठेर आउँछ उसले कुचो लगाउने काम गरौं । अर्कोले पानी लिएर आऊं । भिक्षाटनमा गएर जो पहिले फर्किन्छ, उसले आसन बिछ्याऊं । कसले के के काम गर्ने भनेर कार्य विभाजन नगरौं । आफैले आफ्नो कर्तव्य सम्झी श्रद्धाले काम गरौं । पाँच पाँच दिनमा कामको मूल्यांकन गरौं ।

यी तीनजना भिक्षुहरूको दैनिक गतिविधि र व्यवहार तथा आफ्ना काम आफै गर्ने बानी देखेर त्यहाँ बस्ने बनपाले निक्कै प्रभावित भयो । अरु अरु ठूलूला ऋषिमुनिहरू पनि यहाँ आउँथे । उनीहरूले त मलाई पानी लिएर आऊ, यहाँ सफा सुगंध गर्नू भनी अह्वाउने काम गरेर दुःख दिन्थे । यी भिक्षुहरू त सबै काम आफैले गर्छन् । मलाई त कहिल्यै केही कामै अह्वाउँदैनन् । बनपालेले विचार गर्‍यो - हाम्रो गाउँ आफैले बनाउन पाए जनजीवन धेरै राम्रो हुनेछ । बनपालेले गाउँलेहरूमा भिक्षुहरूबाट सिकेको असल शिक्षा प्रचार गर्न सुरु गर्‍यो । गाउँलेहरू बनपालेको सुझावमा सहमत भए । सबैले त्यसरी नै काम गरी आफ्नो गाउँलाई नौलो गाउँ बनाइदिए ।

तीन भिक्षुहरू बस्ने जंगलको नाउँ हो चूलगोसिङ्ग ।

एक दिन भगवान् बुद्ध ती भिक्षुहरूलाई भेट्न चूलगोसिङ्ग जानुभयो । बनपालेले वहाँलाई बाटो छेकिदियो र भन्यो - त्यहाँ जानुहुन्न । त्यहाँ साँझै अनुशासित असल भिक्षुहरू बस्दैछन् । उनीहरूलाई बाधा दिनुहुँदैन । त्यही बेला तीनजनामध्ये जेठो भिक्षु अनुरुद्ध डुल्दै थियो । उनले देखे कि बनपालेले भगवान् बुद्धलाई रोकिरहेको छ । हत्तरपत्तर गएर भने - ए बनपाले दाइ ! उहाँ हाम्रो गुरु भगवान् बुद्ध हुनुहुन्छ । हामीलाई बाधा दिनलाई आउनुभएको होइन । बाटो छोडिदऊ ।

गौतम बुद्ध उनीहरू बस्ने ठाउँमा पुगी सोध्नुभयो । तिमीहरू सञ्चै छौ ? तिमीहरू मिलेर बसेका छौ ?

भिक्षु अनुरुद्धले उत्तर दिँदै भन्नुभयो - हामी पानी र दूधजस्तो मिलेर बसिरहेका छौं । हामी शरीर त अलग अलग भई बस्छौं, मनचाहिँ एउटै हो ।

बुद्धले भन्नुभयो - मिलेरमात्र पुग्दैन, होशियारी पूर्वक र आध्यात्मिक उन्नति गरेर बस्न सक्नुपर्छ । मनमा अनेक विकार उत्पन्न हुन्छ । परस्पर ईर्ष्या, द्वेष, महत्त्वाकांक्षाको भावना उत्पन्न हुनसक्छ । यस्तो कुभावना मनमा लुकिरहेको छ कि ?

भिक्षु अनुरुद्धले भने - हामी धेरै कुरा गर्दैनौं हामी कार्यविभाजन नगरिकन आ-आफैले दिलैदेखि सबै काम गर्ने गर्छौं । शुरू शुरूमा अलि अलि संकुचित र संकीर्ण

विचार आउँथ्यो, अहिले चाहिँ त्यस्तो हुँदैन ।

गौतम बुद्धले भन्नुभयो - धेरै राम्रो ! त्यसपछि बुद्ध फर्कनुभयो । बाटोमा बनपालेले बुद्धलाई भन्यो - तपाईंका तीन जना शिष्य भिक्षुहरू असल राम्रो व्यवहार र आफ्नो काम आफैले गर्ने बानीले गर्दा हाम्रा गाउँ बासीले पनि उहाँहरूको असल शिक्षाको अनुसरण गरेर आफ्नो गाउँ आफैले बनाए । अरू अरू ऋषिहरूले त यस्तो व्यवहारिक शिक्षा दिन सकेनन् । बरू हुकुम चलाउने, मालिक बन्ने शिक्षा दिन्छन् । तपाईंले खूब राम्रोसँग आफ्ना चेलाहरूलाई तालिम गर्नुभएको रहेछ । (चूलगोसिङ्ग, सूत्र म. नि.)

